

ERK

NR. 7/8

**8. DETSEMBRI PUHUL ■ EDG. KANT:
EESTI GEOGRAAFILISEST KUULUVUSEST ■
ANDO PEARN: KAS SUUNAMUUTUS VÕI
ARUSAAMATUS? ■ K. TOIMRE: KUI KAUA
KANNATAME? ■ J. VIIDANG: MAA JA
LINN ISEISEISVUSAEGSES ROMAANIS I ■ V.
JÕGI: 15 AASTAT PEREKONNANIMEDE MUUT-
MIST ■ KIRJANDUST: „PRUUN VÕRK“;
K. LIIDEMAN: KAS TUNNED MAAD?**

ERK

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

NR. 7/8 (29/30)

15. JAANUARIL 1936.

III AK.

8. DETSEMBRI PUHUL.

Ööl vastu 8. detsembrit arreteeriti Tallinnas Kadaka teel salkkond isikuid, kes valmistusid vägivaldsele võimuhaaramisele. Ainult õigeaegne ja kiire võimude vahelesegamine nendesse kuritahtlikesse plaanidesse suutis ära hoida Eesti iseseisvuse ajalooost vererohke lehekülje. Rääkimata sellest, et igasugused vägivaldsed aktid riigielus on võõrad eesti rahva hingele, oleks kavatsetud relvastatud väljaastumine Valitsuse vastu enesega kaasa toonud praegu ettekujutamata õnnetusi. Eesti riiklikule iseolemisele oleks see annud hoobi, mille tagajärgede eet väljaastumise korraldajad ei oleks kuidagi suutnud vastutada. Sellepärast kõikide rahvuslikult meelestetud eestlaste suhtumine niisugusisse meeletuisse ja vastutamatuusse üritusisse on ainuüksi järsult eitav ja hukkamõistev.

ERK'ide Liidu juhatus.

EESTI GEOGRAAFILISEST KUULUVUSEST.

Eestit on ka tavapäraselt käsitletud Lääne- ehk Balti mere maana. Paraku on seda tehtud mitut moodi ja mitmes-setmes ühenduses. Kord on Eesti ühes teiste Ida-Baltikumi maadega liidetud Ida-Euroopa külge, kord on nad sellest eraldatud „varjaagi piirivöötmega“ ja mahutatud nn. rajariigesse ehk Vah e-Euroopasse (Zwischen-Europa), kord on neid piütud seosesse viia Kirde-Kesk-Euroopaga (Nordost-Mitteleuropa) või teisal jälle ühendatud Põhja-Euroopaga. Omaette käsitletuna on aga Eestit ja temast lõuna pool asuvaid tõistremaid enamasti nimetatud Balti maadeks resp. Balti riigeks. Enne neid maid asustavate rahvaste riiklikku iseseisvumist on neid alasid vanemas kirjanduses nimetatud ka Balti provintsideks: ühelt poolt Vene Läänemere-provintsideks resp. Baltimereäärseks maaks (Pribaltiiski krai), teisalt aga Venemaa saksa Läänemere-provintsideks (Deutsche Ostseeprovinzen Russlands), ilmselt selle järgi, kas vaatekoht on asunud Moskoovias või Saksamaal.

Tõepoolest ongi maateaduse keerukamaiks ülesandeks olnud nn. regionalismi küsimused, täh. maade loomuliku liigestuse ja nende kokkuning rühma kuuluvuse määramine. Sageli juba puht-maastikuteaduslikult raskepärane, kõnelemata sotsiograafilisest liigestusest ning rühmitusest, millisel alal astutakse alles esimesi samme, muutub ülesanne veelgi raskemaks, kui peavad arvesse tulema mitte ainult geograafilised, vaid ka sotsiograafilised elemendid. Peab ju väärtustama ka asjaolu, et riigid kui poliitilised ühikud on sotsiograafiliselt arvestatavad moodustised, aga ka seda, et riikide piirid sageli kaugeltki ei lange kokku maastikuliste ühikute piirivöönditega. Igatahes veenab meid kõige vähem ekspansiooni ideoloogiate teenistusse rakendatud geopoliitika, mille enamasti tõestamatute ning pretensioonikate kombinatsioonide järgi õieti iga maa või riigi „loomulikud poliitilised piirid“ näivad asuvat teiste riikide maa-aladel.

Nii näemegi, et senikaua kuni maadeteaduslikus liigestuses valitses poliitilisgeograafiline kontseptsioon, on Eestit ja teisi Balti maid paigutatud Euroopa eri osadesse selle järgi, kuhu kuulusid nende poliitilised valitajad. Seni kuni Eesti ja ta lõunapoolsed tõistremaad poliitiliselt kuulusid Venemaale, mahutati nad ka koos viimasega Ida-Euroopasse. Selleks andis teatavat pidet füsiograafiliselt peamiselt vaid aluspõhja geoloogilise ehituse ühtlus nn. vene lava ehk tasandikuga, mis oli Ida-Euroopa tunnuseid.

Maailmasõja ajal, millal Saksamaal õnnestus võõraid maid anastada peaaegu kuni Berliini geograafiaprofessori Penck'i määratud „varjaagi piirivöötmeni“ („warägischer Grenzsraum“), hakati saksa maateadlaste ja ekspansiooni-ideoloogide peres selles nägema Ida-Euroopa loomulikku läänepiiri, ja püüti piki „Kesk-Euroopa kultuurpiiri“ viia „Balti provintsid“ otsesse ühendusse Ida-Preisimaaga ja selle kaudu liita germaanilise Kesk-Euroopaga. Ühtlasi elustati A. von Etzeli vana nõudelause, kes oma raamatus „Die Ostsee und ihre Küstenländer“ juba 1859. aastal postuleeris: „Die Ostsee ist ein wesentlich germanisches Mittelmeer“.

Peale Maailmasõda, millal endise Venemaa lääneosad poliitiliselt taas iseseisvusid, tekkis Vah e-Euroopa mõiste, mis oluliselt kattus nn. raja-

riiega (R a n d s t a a t e n). See geograafiliselt vähepõhjentatud maade-
rühmitus evis üksvahe kehtivust ka kaugemal Lääne-Euroopas, kus „rajarii-
ges“ nähti eeskätt valveahelikku ehk katkukordonit „Nõukogude-Venemaa
taudipesa“ eraldamiseks. Sisuliselt aga käsitles saksa geograafia Balti
maid sageli endiselt edasi Kesk-Euroopa osana, olgu see siis looritatud
„saksa idaruumi“, „saksa majandusruumi“ ehk „saksa kultuurruumi“ rõivas-
tisse või esinegu see siis siira juhtlause „Kulturgrenze—Reichsgrenze“ näol.
Ka paneb otse häämastama see retsensioonide hulk viimase aastakümne
saksa geograafilisid ajakirjus, kus noteeritakse ning kõnetletakse „Sai-
sonstaat'e“, „Konjunkturstaat'e“ jne. käsitlevaid raamatuid, mis sisuliselt ei
ole geograafilised, vaid ilmselt kannavad poliitilis-agitaatorlikku pitsarit.
Sellise „geograafilise“ kirjanduse stiil on enanduvalt fantaasiarikas ja kirev
hüümärkidest, mõttekriipsudest ning punktideridadest.

Nähtavasti vana harjumuse tõttu on K ü r b s veel hiljuti Eestit, Lä-
tit, Leedut ja Poolat käsitlenud Ida-Euroopa riigena. Ja kogunisti äsja on
Bordeaux' ülikooli geograafiaprofessor C a m e r a d'Almeida üldtun-
tud „Géographie Universelle'is“ paigutanud Venemaaga ühte köitesse ka
Eesti, Läti, Leedu ja isegi Soome, millise viimase juba sajandivahetusel
soome geoloog Ramsay põhjendatult ühendas Skandinaaviaga, pannes ette
Põhja-Euroopa geoloogiliselt ja maastikuliselt ühtlast ürgmäestikuala nime-
tada F e n n o s k a n d i a k s. Fennoskandia ehk Soome-Skandinaavia on
aga, nagu S t e n D e G e e r tabavalt selgitanud, puht — me ütleksime
enanduvalt — loodusmaastikuline mõiste ja sedagi mitte päris täiuslikult.
Sellega ei kattu täieliselt ei põhja rahvastike ega kultuuri regioon, ei ka
mitmed loodusmaastikulised elemendid, mille enam-vähem suletud levingu-
alaks on P õ h j a - E u r o o p a.

Aastakümne tagasi katsetas Baltikumi maadeteaduslikku kuuluvust^t
erilises etüüdis selgitada tollaegne Tartu Ülikooli geograafiaprofesso-
r M. H a l t e n b e r g e r. Tuginedes füsiograafilisile, etnograafilisile, majan-
dus- ning asulageograafilisile ja poliitilis- ning ajaloolis-geograafilisile
põhjendusile, jõudis ta lõpptulemusele, et Baltikum kitsamas mõttes, s. o.
Eesti ja Läti, on geograafiline indiviid, millel on vahemine iseloom Põhja-
ja Kesk-Euroopa vahel, sellal kui Leedul puuduvad vastavad individuaal-
jooned ja ta moodustab siirde-ala Kesk-Euroopast Ida-Euroopasse. Kuigi
ta ei piiritle Põhja-, Kesk- ega Ida-Euroopa kvintessentsi ja kuigi tema
poolt valitud tunnused ei esinda alati olulisi elemente ega ole ka nende
osatahtsus küllaldaselt kaalutud, oli sellega „väiksem Baltikum“ ometi
Põhja-Euroopale rohkem lähendatud kui Euroopa teistele osadele.

Hoopis järjekindlam ja leidlikum nii iseloomustusis kui üldistusis on
olnud S t e n D e G e e r, kes leidis, et Fennoskandia piiritlemisel on ol-
dud ühekülgne iseloomulike tunnuste valikul; ta limiteerib Põhja-Euroopa
geograafilist regiooni seal, kus mitmed olulised levingunähtused osutavad
kokkulangevaid piire. Sel teel avardab ta „geoloogilise Fennoskandia“
„geograafiliseks Baltoskandiaks“, mis on eelmisest ulatuslikum ja haarab
endasse kõik Läänemerd servavad poolsaar-maad. Lähikaudu samas ulatuses
käsitleb Balti regiooni ka inglane W o o d s, ühendades selle nime all kõik
Läänemerd raamivad alad ja jagades need kolme peamisse allühikusse:
Balti Fennoskandia, Taani-Saksa ja Kagu-Balti riikide provintsiks.

Limiteerides regionaalselt oluliste levingunähtuste kokkulangemise
abil geograafiliselt loomulikkude ühikut, eelistab S t e n D e G e e r üksi-
kute levingutegurite piiridena absoluutseid piire, mis eeldab nende nähtuste

puudumist väljaspool. Tähtsate levinguobjektide korral tunnustab ta ka suhtelisi intensiteedipiire, millest väljaspool vaadeldava nähtuse intensiteet või tihedus on väiksem, seespool aga suurem kui valitud piirimaaral. Tegureid, mida ta Baltoskandia limiteerimisel olulisiks ning tähtsaiks peab, on üheksa ja nimelt: 1) Fennoskandia ürgmäestikumaa, 2) Põhja-Euroopa poolsaar-maad, 3) Fennoskandia ühes selle moreenitopograafia poolest iseloomustatud servavöötmega, 4) Põhja-Euroopa maakerke-ala, 5) põhja rassi tuum-ala, 6) mõlemad fennoskandilised keelkonnad, 7) protestantliku kristluse levingu-ala, 8) põhja riikide praegused maa-alad ja 9) kahe tuhandeaastase põhjariigi ülim ulatus uus-ajastus.

Hinnates üksikute tegurite väärsust võrdselt(1), võtab ta ette geograafilise Põhja-Euroopa kartograafilise sünteesi, milles ta keskmist sünteetilist joont loeb Baltoskandia sobivaimaks piirjooneks. Selle sünteesi kohaselt kuulub Eesti ja Läti Baltoskandiasse, kusjuures Eesti — nagu Taani enamikugi — intensiteedi koefitsient oleks $\frac{1}{9}$ -kku ja ta kuuluvus Baltoskandiasse õige kõrgekraadiline.

Ülaltoodust selgub, et De Geer on Baltoskandia ulatuse piiritlemisel arvestanud nelja tegurit iseliste looduslike piiridega ja viit tegurit kultuurpiiridega, millistest kaks ei ole lõuna-edelas täiesti suletud ja üks evib suhtelist iseloomu. Kriitiliselt suhtudes Sten De Geer'i menetellu tõusevad igatahes mõned küsimused, nimelt: kas tema poolt aluseks võetud levingunähtused on piisavad, tõeliselt mõõtuandvad ja otseselt mõjuvad vaadeldava regiooni tänapäeva näos ning elutegevuses. Põhja-Euroopa maakerke-ala piirav perifeerjoon ei ole näiteks maastikus otseselt mõõtuandev ega alati tähiteldav, vaid maakerke tulemused etendavad tähtsat osa alles kaudselt ja sellest kaugemal seespool. Samuti on näiteks sotsiograafiliste tegurite hulgas kahe tuhandeaastase põhjariigi kunagine ülim ulatus ainult kaudselt arvestatav ja eriti Baltoskandia kagusektoril hilisemaist ühiskondlik-poliitilistest kujunemisist mitmeti looritatud. Ka seisab Sten De Geer'i rakendatud menetelu teatavas vastuolus Granö poolt rajatud eesti-soome koolkonna meetodiga, mis ei otsi mitte niipalju geograafiliste ühikute piirjooni, kuivõrt tüübilisi tuum-ajasid endid.

Nagu me seda teisis ühendusis lähemalt selgitanud, peab vaatamatagi ülaltoodud arvustavaile märkmeile tunnustama Sten de Geer'i poolt tehtud Põhja-Euroopa limitatsiooni vastuvõetavamaks kõigist senistest. Edaspidine üksikasjalisem geograafiline ja sotsiograafiline uurimistöö Baltoskandia üksikute maade kaupa moondab tõenäoliselt mõndagi ja annab kindlasti ka täpsema sisulise üldiseloomustuse. Laiast laastust võttes on aga geograafiateaduses Baltoskandial objektiivseid eeldusi jääda püsima Põhja-Euroopa suur-regioonina.

Lisaks kõigile: maad, mis ümbritsevad Läänemerd, võlgnevad sellele ühisele asendile ajaloolised ning elavad vastastikused suhted, mis ajuti on tekitanud ühtekuuluvust ja ühissaatust. Kunagised ajad võimastasid isegi mõtet nende riiklikust kokkuliitmisest, mille teostamisele Rootsi — kui Baltoskandia südamaa — üksvahe kõige lähemale jõudis. Ent ka praegusel ajastul on Baltoskandia riigel palju ühist muu Eurooparaamides. Nad on Põhja-Euroopa tervikulise regiooni osised, millest üks osa — läänepoolmik — vanust ajast püsinud iseseisvate poliitiliste kujunditena, ja teine osa — idapoolmik — võrdlemisi äsja endale võitnud poliitilise iseseisvuse. Palju on neil ühist ka poliitilis-geograafiliselt, kuna nad esinevad kõik rahvastiku arvult väikeste riigena (1–6 milj.

elanikku), mis on konstitueerunud võrdlemisi kokkuvalt rahvuslike ning keele piiridega.

Nende suureks ühisülesandeks praegusel ajajärgul on omavahelleplikus vaimus ja algupäraste kultuuri-loomingute huvides üheskoos kaitsta Balti mere — Baltoskandia vahemere — vabadust ning lahtiolekut, ja nende kutsumuseks: võidelda neid ümbritsevaid suurearvulisi rahvaid peibutavate kollektiivsete muutoste ning ekspansioonikihkude vastu. Selles heitluses indiviidi, rahvuste ja inimsoo vabaduse heaks on igal ühel neist ja kõigil kokku täita ülimalt väärikas ülesanne.

Edg. Kant.

KAS SUUNAMUUTUS VÕI ARUSAAMATUS?

Iseseisvuse aastate jooksul Eesti välispoliitika ei ole kunagi olnud tõsiseks vaidlusküsimuseks ei Toompeale ega ka rahva laiematele hulkadele. Sellest ajast peale, kui Tartu rahu meie vabadusvõitluse kroonis võiduga ja Lääne-Euroopa suurriigid uuele riigile andsid de jure tunnustuse, jäi Eesti välispoliitika peamiseks ülesandeks kättevõidetud positsiooni kindlustamine ja sõprusvahetuste järkjärguline edasiarendamine teiste riikidega. Eesti kui väikeriigi seisukord ei lubanud Eestile etendada kaaluvat osa Euroopa suurpoliitikas, mida Maailmasõjale järgnevatel aastatel iseloomustas terav vastuolu võitjate ja võidetute vahel. Teiselt poolt aga Eesti geograafiline asend Balti mere ääres, Lääne ja Ida kokkupuute joonel, ähvardas meid kergesti teha suurriikide vaheliste võitluste objektiks. Säärases seisukorras võis olla ainult üks tee: hoiduda piinlikult eemale vaenulikkudest rühmadest ja arendada erilist koostööd nende maadega, kelle huvid jooksevad rööbiti meie huvidega. Kui arvatakse, et selle poliitika konkreetseks väljenduseks oli ainult liiduleping Lätiga, siis näitab see ainult pealiskaudset hindamist. Samas orbiidis liikusid õieti ka kõik meie suhted Soome, Skandinaavia ja Inglismaaga. Inglise välispoliitika tagasipöördumine traditsioonilise kaalukeele osa juurde, niipea kui kardetav vastane oli löödud, ja hoidumine ühinemisest vaenulikkude laagritega löi üle Skandinaavia mägede Inglismaa ja Eesti vahel suurema huvide ühtluse, kui seda paljud enestele vahest julgesid tunnustada, ühtluse, mis objektiivselt võttes kaalus vähemalt sama palju kui jäädav mälestus Briti valitsuse toetusest Eesti vabadusvõitlusele. Ja meie võime saatusele ainult tänulikud olla, et sellele poliitilisele kooskõlale seltsisid ka majanduslikud huvid Eesti-Inglise kaubavahetuse näol, mis aastate jooksul on saanud olla nii ülekaalukalt soodne Eestile. Järjest kasvava majandusliku natsionalismi ajastul oleks raske leida teist maad, kes säärast vahetust on sallinud kauemini kui Inglismaa. Kui meie viimaste aastate välispoliitikas ühte või teist nähtust on tahetud tõlgitseda kui kõrvalekaldumist sellest põhijoonest, siis pole säärane tõlgitsemine kunagi leidnud uskujaid juba sellepärast, et sündmuste kõik ise on nad lükanud ümber.

Et praegune pinev seisukord Euroopas sunnib piinlikule valvelolekule ka Eesti välispoliitika juhtimise, on enam kui selge. Kuni viimase ajani

paistis, et selle ülesandega ka toime tullakse. 12. sept. 1934. a. kokkulepet, mis pani aluse kolme Balti riigi — Eesti, Läti ja Leedu — koostööle, võis isegi vaadelda kui rõõmustavat tunnustust momendi õigest hindamisest ja selle kasutamistest konstruktiivse välispoliitika huvides.

Kui nüüd küsida, kas on juhtunud midagi, mis sunniks võtma revideerimisele seda kolme Balti riigi prestiižhile nii kasulikku välispoliitilist joont, siis peab kindlasti vastama eitavalt. Vastuolude arv, mille vahelt meil tuleb läbi tüürida, on vähenemise asemel veelgi suurenenud. Prantsuse-Vene vastuolu on küll asendunud sõprusega, kuid selle eest on üles kerkinud Vene-Saksa, Inglise-Saksa ja Inglise-Itaalia vastuolud. Kahe kõige lähema naabri — Vene- ja Saksamaa — suhtes on meie seisukord kahtlemata muutunud veelgi delikaatsemaks, sest mitte ainult mõlema riigi konflikti korral ei ähvarda meie territoorium muutuda sõja tallermaaks, vaid ka rahu ajal jälgitakse meie samme kahekordse hoolega, püüdes neist lugeda välja sümptaatiat ühele või teisele poole. Kuid vähe sellest: arvesse võttes Inglise-Saksa pinevust võivad meie sammud anda erilist poliitilist värvingut ka seal, kus neid muidu nii teravalt ei jälgita — Inglismaal. Tagajärg on see, et ühe asemel rikutakse vahekorrad kahe riigiga, nende seas selle riigiga, kes kogu aeg on seisnud Eesti välispoliitilise orientatsiooni keskkohas.

Olgem avalikud: meil on tunne, et Eesti käesoleval silmapilgul on tüürimas säärasesse olukorda. Võib olla teadlikult, võib olla teadmata meie viimase aja suhetele Saksamaaga on antud säärane ilme, nagu oleks tegemist lahkumisega traditsiooniliselt London—Stokholm—Helsingi joonelt ja hakatud lähenema Berliin—Varssav—Budapesti joonele. Meie ei saa siinkohal üksikasjaliselt käsitleda sümptoome, millest säärast muudatust võib välja lugeda ega ka otsustada küsimust, kuid võrd õieti need sümptoomid tervikus peegeldavad asjade tõelist seisukorda. Küll aga peame tähendama, et mõningais välismaa mõõduandvates ringkondades Eesti välispoliitilist kursimuudatust arvestatakse kui juba sündinud tõsiasja ja rutatakse sellest tegema järeldusi. Tarvitseb ainult heita pilku kirjutistele, mis viimasel ajal on ilmunud Saksa ametliku või ametlikult poolt inspireeritud ajalehtede veergudel Eesti kohta. Meie ei kuulu kaugeltki nende hulka, kes igale ajalehe kirjutisele hakkavad pimesi järele jooksma nagu mingisugusele ilmeksimatule oraaklile. Kui aga saksa lehtede kirjasaatjad teatavaid Eesti sündmusi kirjeldades peavad tarvilikuks juurde lisada kommentaare, nagu oleks Balti riikide ühisväerind lõhutud, ja Tallinna kaudu avatud tee Saksamaa mõjule Baltikumis, siis on see küllaldaseks tõenduseks, et meie oma sammude tähendust igakord küllaldase põhjalikkusega ei ole kaalunud. Välismaa ei tungi aga meie motiividesse, vaid võtab fakte nii, nagu need paistavad. Ja ei tarvitse imestuda, kui meile hakatakse omistama asju, mis meile seni pole kuulunud, ja mida meie eneste juures ei soovi näha.

Kui aga mõningatele sammudele saksasõbralikkuse ilme andmine meie poolt pole olnud ebateadlik, siis tuleme tagasi selle juurde, mis eespool juba öeldud. Juurde lisada tuleks niipalju, et on eksitus vaadelda asju liiga lähedasest perspektiivist. Saksamaa sõjaväeline jne. uuestisünd, eriti uuestirelvastumise uskumatu tempo ja seda ümbritsev salapärasus võivad imponeerida, kuid seda tegurit ei tule üle hinnata. Viimase aja kogemused näitavad, et Euroopa asjades otsustav sõna kuulub endiselt Inglismaale, kogu maailmas aga anglo-saksi maadele. Loovutada seda positsiooni kärarikkale Itaalia fašismile või end hüppevalmis seadvale rahvussotsialistlikule Saksa-

maale — selleks ei ole Inglismaal ega ka Ameerikal vähematki lusti. Eriti Briti võimu on sagedasti võrreldud rahulikult lamava lõvi omaga. See lasub end harva ärritada. Aga niipea kui ta vihaseks saab, siis näitab ta oma võimu täies ulatuses. Sellises seisukorras tundub meile Suur-Britannia tänapäeval. Kujunegu uus jõudude vahekord Euroopa malelual missuguseks tahes, tulgu Rahvasteliit praegusest jõukatsumisest Mussoliniga välja võitjana või kaotajana, Suur-Britannia kuulub ikkagi otsustav sõna.

Sellest järgneb, et on vähemalt poliitiliselt ebatark, kui väikeriigid oma seisukohavõttudega püüavad asju otsustada enne, kui need pole saanud üldiselt küpsiks. Teoreetiliselt võttes Eesti saksasõbralik orientatsioon oleks võimalik ainult Inglise-Saksa sõpruse korral kas Inglise-Saksa-Vene või Inglise-Saksa-Frantsuse sõpruse raamides. Kuna aga need kombinatsioonid on täiesti tuleviku küsimused, ja keegi vaevalt meile hakkab jagama loorbereid isegi niisugusel korral, kui meie juhuslikult või instinktiivselt oleksime tabanud õige suuna, nõuab kaine mõistus jäämist senisele joonele. Ka kõige suuremad revolutsionäärid välispoliitikas tihtipeale on osutunud kõige suuremateks konservatoriteks.

Ando Pearn.

KUI KAUA KANNATAME ?

„Im Elsass können wir uns sicher darauf verlassen, dass das Volk einmal wieder ganz deutsch wird; in Livland und Kurland stand es umgekehrt. Hier blieb nur übrig, die Unterworfenen im Zustande möglicher Unkultur zu halten, damit sie den wenigen Herren nicht gefährlich würden“ *)

Treitschke: Politik, I, 127.

Võnnu lahingu lõpul 19.—23. juunini 1919. a. kandsime kalmistule oma 7 langenud ohvitseri ja 108 sõduri laibad. Ühtlasi arvasime, et Võnnu-Roopa-Ronneburgi lahinguga on ühel hoobil ka likvideeritud balti saksluse tülikas küsimus Eestis.

Rängalt eksisime seekord.

Vana-Liivimaa feodaalkorra jäänuste kandjed on muutunud Eestile mingiks kodukäijaiks, lummutusiks, kes ajaldi siin-seal viskuvad jällegi silmapiirile. Tihti sunnivad nad võtma uusi seisukohti; nõuavad oma häbitava mineviku nimel loonusrenti ja hinnuseid kui rahas nii kultuurisugemeis. Nad sunnivad isegi järele katsuma vana lahingurelva.

Kuuludes Eesti riikondsusse on nad siin vähemalt väljakannatatavalt lojaalsed. Aga väljaspool ei jäta nad kasutamata ühtegi soodsat võimalust neile omase irriteeriva poliitika arendamiseks.

*) Elsassis võime kindlasti sellele loota, et rahvas muutub kord jälle täiesti saksaaliseks; Liivimaa ja Kuramaal oli aga ümberpöördukt. Siin jäi vaid üle, hoida allaheidetud võimalikult ebakultuurises seisukorras, et nad ei muutuks hädaohtlikuks väheseile valitsejale“.

Kunas küll pole sakslane tülitšenud kõigi kättepuutuvaiga? 10.—16. sajandini sõditi Itaaliaga. Samal ajal käis oma idanaabrite slaavi suguharude, preislaste ja Baltimaa rahvaste hävitamine, kuni jõuti välja Narva-Pihkva joonele. Karl V päevil algatati kodusõda, mis vältas üle ühe sajandi. Siis väike puhkus ja jälle lakkamatud sõjad naabritega kuni Preisi hegemoonia all Saksa impeeriumi loomiseni. 1871.—1914. valati kahureid ja siis mindi sõtta terve maailma vastu. 11. novembri 1918. a. Compiègne kapitulatsiooni on sakslane ammugi unustanud. Jälle keeb seal hüsteeriline sõjakisa kõigi vastu, kes pole sakslane. „aarialane“ — Drang hin und her. Drang nach Osten! Oma idaeekspansiooni õigustamiseks on sakslased leiutanud omapärase tööga — nad olevat siin loonud iseseisva Eesti! Nad tahavad unustada seda, et nad ise Eesti Vabariiki taotlevad rahvusjõud toppisid vangilaagreisse, hajutasid rahvusarmee, riisusid maa paljaks ja viisid siit nach Heimat Eesti riigile kuuluvat sõjavarustist kaks korda niipalju, kuipalju kulutasime seda ise Vabadussõjas.

Ükskord ometi ei kultuuristu barbaarse vana-germaani riiakas veri!

Aegajalt kuuleme üldsaksa forte akordides assimileerumas mõnda trillerit ka balti sakslasilt. 1935. a. septembris refereeris Stuttgardis ilmuv „Auslandsdeutsche“ rahvuslikke küsimusi eesti ajakirjandusest. Selles on võrdlemisi asjalikult valgustatud meie suuremate ajalehtede seisukohad balti saksluse suhtes. Nende hulgas ka „ERK'i“ oma.

Artikli kokkuvõttes aga paljastab kirjasaatja baltlane ka enese seisukohad. Öeldes, et balti saksluse Eesti riigitruudust kõigutavad mitmed meie sisepoliitilised oskamatud sammud, nagu maareform, kohanime de ja ka eesti perekonnanime de eestistamine jt. See olevat puht saksa kultuur ja Eesti ei peaks seda puutama!

Mõisad kogu feodaalsüsteemiga Eestis on kahtlemata sakslaste kultuur. Selle vastu ei saa meie vaielda. Aga nendes oli ka niipalju barbaarsust, et kultuuri mõiste alla nad üldse ei mahu. Eksimatult saame väita, et sakslased siia tulles leidsid eest kõrge rahvuskultuuri ja jõuka maa. Kolme sajandi jooksul oli see kõik hävitatud. Liivi konföderatsiooni pärijaile jäi eesti rahvast üle poole laipadena ja küladest suitsevad varemed. See oli saksa kultuur. Ei enne ega pärast seda ole nad õpetanud eesti rahvale midagi positiivset. Ka nad ise ei omanud peale orjaperemehe oskuste midagi mõistlikku. Kui nad on endid siin meeleldi nimetanud „Kulturträgeriks“, siis vajab see termin veidi korrigeerimist. Õieti kõlaks see „Kulturträge“, s. o. kultuurilaisad.

Mis on balti sakslasil panna välja siinse kultuurina üldse, või kas näiteks 18. sajandi kultuurist, kuna nende Heimat andis sel sajandil tosina-võrra rahvusvahelisi suurusi? Ainult mõningad perekonna mälestused, mis on pigemini vegeteerimise kui kultuuri loomingu tunnuseks. 19. sajand toob mõningad nimed, keda meie saame arvestada kui kultuuritöö üritajaid. Kuid needki piirduvad vaid valitsevate instituutide käsitlemisega suure sihilikkusega. Meie noortel teadlastel jätkub tööd veel paariks aastakümneks nende vassingute üle parda heitmisega. Ja oh, milliseid võimalusi nad siin omasid nii kultuurpoliitiliselt kui majanduslikult. Balti sakslane oli veel 19. sajandi alul samasugune rahvusvaheline harimatu röövmajanduslik tüüp nagu Hispaania konkvistadoor 16. sajandil Ameerikas.

Alles siis hakkasid nemadki endid usinamalt liigutama, kui oli vaja kaitsta oma seisukohti tõusva eesti kultuuri vastu. Kalevipoeg äratas ühtlasi ka baltisakslased mugavast feodaalunest. Siis tulid nad sellega

veelgi läbi. Vene täakide kaitsel oma mõisades istuv kultuurilaiskur ei taibanud õigel ajal, et mõisatallides virgaks pargitud teoori jõudis kultuuris temast ettegi.

1905. aasta sündmused panid mehed esmakordselt jahmatama. Veel 12 aastaks päästsid vene kasakad ja madrused seisukorra. Juba siis oli piinlik. Küsiti, miks teie ei oska tulla toime oma talupoegadega? Nüüd on vähegi arukal balti sakslasel oma kultuurilaiskusest otse häbi. Küllap kolmanda riigi ekspansivsed juhidki nõuavad balti sakslasilt bilanssi, et missugused on Baltikumi annekteerimise kultuurilised eeldused. Kuna konkreetset öelda on vähe, siis tehakse sakslasiks isegi eestlaste pojad, nagu Fählmann, Kreutzwald, Jannsen. Koidulagi oli sakslane, laulis ainult oma emakeeles — eesti keeles.

See peab olema tõesti teiste õnnetu liik inimesi, kelle epigoonid peavad varastama teiste käte- ja vaimutööd, et kuidagi õigustada oma esivanemate eksistentsi. Aga need esivanemad, kultuurilaiskurid, kasutasid maksimaalseid loomisvõimalusi ainult veeteerimiseks.

Selle aasta 7. septembri Berliini „Kreuzzeitung“i number toob väga uhke pealkirjaga artikli „Üks saksa kink Eestile,“ mis käib Wanradt-Köllli katekismuse eestikeelse tõike kohta. Simon Wanradt oli sakslane. Seda teame. Köll, kes tõlkis selle katekismuse eesti keelde, oli eestlane — eesti perekonnanimega mittersakslane. A. 1535 oli Köll — unddeutsch — ei kõlvanud siis teda võtta puhastverd aarialaste hulka. Nüüd, 400 aastat hiljem, on ta magusamaks palaks kultuurivaesele balti sakslusele. Edasi öeldakse — „Mitte vähem tähelepandav pole see tõik, et üks saksa teadlane (Dr. Weiss on balti sakslane, Tübingenis promoveerunud) on selle ainulaadse trükise päevavalgele toonud . . . ja temal oli võimalus kinkida Eesti riigile selle eesti rahva vanima trükimälestise!“ Õige. Igale mehele kuulugu au tema töö eest. Aga kas selle arvel peab siis toimima võltsimisi? Pole usutav, et siinsed asjaosalised ringkonnad ei olnud teadlikud Kreuzzeitungi mainitud artikli saamisloost!

Mida sellega praalida, kui inimesed oma kohuste täitmisel teevad midagi head. Balti sakslasile oleme teinud niipalju head ausast tahtmisest (kultuurautonoomia, tasu mõisade eest jne.) et nad võiksid heal meelel iga aasta „kinkida“ ühe katekismuse trükise.

Ja kes pidi siis tol ajal varustama eestlasi hädapärase usulise kirjandusega, kui mitte saksa soost vaimulikud? Mehed täitsid ainult oma ametialalisi ülesandeid. Eesti rahvalt võeti maa, vabadus, varandus ja kultuur. Asemele anti vaid küsitava väärtusega ristiusk. Viimane muutus meile hoopis süngeks usuristikks. Ja nüüd nad peavad usulist kirjandus-toodetki — kingiks!

Seda enam tuleb kahetseda, et samad sakslased selle kingi tagasi võtsid. Lahtised poognad jõuavad Wittenbergist vaevu siia, kui raad määras nad kohe hävitamisele — makulatuuriks. Neid ei kõidetud, ei valtsitudki, olevat olnud „mitte vähe vigu“ sees.

Tõeline olukord näib olevat jällegi sotsiaalpoliitiline. Tallinna raad ja kodanikud viisid 1524. ja 1525. a. linnas reformatsiooni läbi eestlaste mõjuval kaasabil. Selle heameelega taheti eestlasele anda jumalasõna ta oma keeles ja Simon Wanradtile tehtigi vastav korraldus saksa-eestikeelse katekismuse soetamiseks. Reformatsiooni avarustes hakkasid aga talupojad taotlema ka sotsiaalseid reforme, ähvardasid maal valitsevat feodaalkorda ja linnas saksa kodanike primaadi osa. Nii oli see meil Eestis ja nii oli

see Saksas endaski, 1525. a. tõusis reformatsiooni puhul pea ülesaksamaaline talupoegade mäss. Seks ajaks, kui eestikeelne katekismus jõudis kohale, oli reaktsoon talupoegade vastu juba alanud. Raamat tundus liiga vabameelsena, revolutsiooni õhutajana ja see hävitati hoopis.

Seega langes eestlase Kõlli esimene eesti trükitoode balti saksluse halastamatu tsensuuri alla ja ta ei saanudki täita oma ülesannet. See on ju ajalooline pilge, kui nüüd tsensorite järglased ja ideedekandjad meie hävitatud raamatu osakeste leiuga üle Euroopa väga kiitlevad.

Eeltoodust järgneb, et balti sakslaste omavoli eesti asjade käsitlemises tuleks tingimata piirata, enne kui see on hilja. Leplikud Valgelille ballid annavad lõpuks vastupidiseid tulemusi. Balti sakslased tuleb meie riigisüsteemi kasuliku ja positiivse tegurina sisse lülitada, muidu nad muutuvad meie heaolu ähvardavaks võõrkehaks veel enam, kui nad on olnud seni.

Ühtlasi kiusab meid küsimus — miks ei käsitleta neid asju seal, kelle ülesandesse kuulub eestlase hea nime kaitsmine?

A. Toimre.

MAA JA LINN ISESEISVUSAEKSES ROMAANIS I.

Omariikluse raamides avardusid ilukirjanduse ülesanded mitmekordsest. Võrreldes ennemaailmasõjaaegse olundiga oli ümbritseva elu psühholoogiline ja sotsiaalne ilme muutunud peagu tundmatuseni. Demokraatlik riik oma vabadustega ja organisatsioonide mitmekesidusega oli seadnud kodanikkonna hoopis uute ülesannete ette. On loomulik, et sellele vastavalt pidi muutuma ka ilukirjanduse ilme, käsitlemise laad ja ulatus.

Rahvastiku sotsiaalses struktuuris on meil rõhuvaks arvulises ülekaalus talupojalik agraar-element. Formaalsed demokraatlikud valitsemisüsteemis muutus agraar-element otsustavaks teguriks ka ühiskonna majanduslikul ja poliitilisel juhtimisel. Nende eelduste kohaselt peaks oletama, et ka ilukirjanduse aine valikus etendab tooniandvat osa maa, kuna linn oma osa suuruselt on surutud taustale. Kuid nagu tõendavad vastavad andmed, püsib romaani ja jutustuse ainevalikus siiski esikohal linn.

Kuni 1934. a. lõpuni on ilmunud romaanide ja jutustustena 150 raamatut *). Neist on maa ainekuga 57 raamatut (kusjuures maa ainekuga hulka on arvatud ka alevikud) linn — 72 raamatut, 12 romaani ja jutustuse tegevustikus on esitatud nii maa kui linn. Ülejäänute hulgas on 4 sõja, 3 fantastilist ja 2 välismaise sündmustikuga raamatut. Sellega suhtub ilukirjanduse aineala valikus linn maasse nagu 7,2: 5,7. See linna ja maa arvuline suhe ainekus oleneb nähtavasti tõsiasjast, et linn oma mitmetahuliselt sotsiaalselt ja psühholoogiliselt ilmelt pakub rohkem ainet ilukirjanduslikuks loominguks.

1. Maa.

Esimeseks tähelepanu pälvivaks raamatuks ajajärgu karakterilise ilme kujutamisel on M. Metsanurga romaan „Ennäe inimest“, milline raamat

*) Toodud arvandmeist on jäetud välja kõik eriraamatuna ilmunud lühijutud, mälestised ja reisikirjeldused. Samuti ka sellised raamatud nagu M. Pally „Saatuse võeraslaps“, Marie Marki — „Truudus võidab“, E. Klein — „Naine üksi maailmas“, Ed. Tasa — „Tuulehobu“. On arvestamata ka Kivilombi Intsi, Endel Loide ja R. Kullerkupu toodang.

ilmus Saksa okupatsiooni lõpul. Selles linna ainestikuga romaanis on ise-loomustatud ka 1917. a. küla, kus „kõik on selle kapitali kogumise pääl vällas, et ei tunne magu tüst ega pühabasest päavast, ei raatsi õieti süüagi.“ (lk. 193).

Toodud osund muutub mõistetavaks, kui arvestada, et sajandeid ilma omandusõigusega ja sissetulekuta elanud rahvaliikmeil avanesid sõja ja revolutsiooni aegade olundis üllatavad perspektiivid rahakogumiseks. Ja avanenud võimalusi püüti kasutada nii maal kui linnas.

Suurima murranguna Eesti sotsiaalse struktuuri kujundamisel peab märkima m a a r e f o r m i, millega pandi alus rahvastiku reagrariseerimise protsessile. Tolleaegsest ühiskondlikust olundist maal ja inimesest uue olund raamides püüab esimesena anda läbilõiget Albert Kivikas 1921 a. ilmunud romaanis „Jüripäev“.

Esmakordselt eesti ilukirjanduses kerkib esile A. Kivika romaanide triloogias („Jüripäev“ – 1921 a., „Jaanipäev“ – 1924 ja „Mihklipäev“ – 1925 a.) ajajärgu probleemina agraarreformi mõju inimeste psüühikale. Romaanis „Jüripäev“ on talutöö saunamehele otsekui sundus ja needus (lk. 68). Ja eht moonamehelikku päevavarastamist näeb kirjanik ka teiste talutööliste juures (lk. 213, 214) Põhjus: töö teise ettevõttes ei sugereeri asjaosalistele ei töötahet ega algatusvõimet. Kuid sama saunamees Jaan võtab maasaa- nise sõnumit otsekui ilmutust (lk. 201–209). Ja romaanides „Jüripäev“, „Jaanipäev“ ja „Mihklipäev“ näeme, kuid endise tööliiskonna palgasulase hingeelu on muutunud agraarreformi mõjul uue põllumeeste kihi algatus- võimeliseks ja teotaheliseks hingeeluks.

Uuest elutundest ja agraarromantikast hõõguvad ka R. Rohu küla- romaanid „Kurgsoo“ (1924) ja „Maa“ (1927), kus autor kirjutab ühe saa- vutise teise järele edasipüüdva saunikupaari ettevõtlikkuse ja hoolsuse kon- tosse. Endine eestlasest mõisnik ja ärimees Ottenson (kes muide pidi ennast ometi üles töötama ennemaailmasõjaaegseis raskeis oludes) on aga iseseisva. omariikluses äkki kaotanud oma majandusliku taibu ja vajub mäest alla, otsekui ülalt veerema pandud lumepall.

Nii Kivika kui Rohu külaromaanides torkab silma, et rikkad sammu- vad uues sotsiaalses olundis majandusliku allakäigu teed A. Kivika külaromaanides laostuvad suuratalundid), kuna endiste kehvikute saa- tust kroonib m a j a n d u s l i k t õ u s j a e d u. Seega on mõlema autori külaromaanide ühendavaks ideeks „Kurgsoo“ idee (lk. 163): „Mitte Haabjärve äärest lossist ei tule maale ja rahvale uusi jõude, vaid siit, Kurgsoo äärest. Mitte kolmekordne palee, vaid asuniku hurtsik.“

Ometi tõendavad meie tegelikkuse andmed, et sellest (Kivika ja Rohu romaanides) takistamatut tõusuteed sammuvast „värskest“ põllumeeste kihist on aastate jooksul välja langenud üle 25%, milline selektsiooni protsent on suurem kui „rikaste“ vanatalunike peres.

Iseseisvusaegseis külaromaanides äratab tähelepanu talu majori- teetsuse probleem. Talu majoriteetsust käsitlevad A. Kivikas — romaanides „Jüripäev“ ja „Jaanipäev“, Tammsaare „Tõde ja õigus“ I ja „Tõde ja õigus“ II ja teatud piirides ka A. Jakobsoni „Vallutajad (1934). See probleem vilksatab möödaminnes ka M. Mõtslase romaanides „Kevadi- sed vood“ I (1931) ja „Kevadised vood“ II (1933) ja A. Tammani „Vid- riku parunis“ (1929).

Esmakordselt eesti ilukirjanduses kerkib talu majoriteetsust reljeefselt esile A. Kivika romaanis „Jüripäev“. Naturaalmajapidamise süsteemis

annab maa ja talu inimesele kõik tarviliku ja sõltuvus muust maailmast on väike. See funktsioneerib ka talu inimese teadvuses mitte kui majanduslik ühik, vaid kui omaette organism, kes elab iseseisvat elu. Naturaalmajapidamise süsteemis on talupidaja orgaaniliselt kokku kasvanud oma taluga ja tehtud töö rahaline tasuvus ei tungi tema teadvusse. Peremees matab kogu oma jõu tallu mitte sellepärast, et siit lõigata suuremat tulu, vaid sellepärast, et järeltulija päriks temalt korras talu. Talu majoriteetsus ja kiindumus tallu on sedavõrt tugev, et isegi sõtta mobiliseeritud poega muretsetakse taga mitte sellepärast, et võidakse kaotada oma lihane laps, vaid sellepärast, et „Tuhkja“ ei satuks võõraisse kättesse (lk. 83 ja 195).

Sama autori „Jaanipäev“ torkab silma, et ajavaimu survele toimunud murrang ka suurtaluniku Saare Peedi traditsioonilises suhtumises oma talusse. Kui varemalt Saare talu oli omaette otstarbeks, „kelle tumm ja iseteadev hääl“ sundis peremehele käskivalt peale oma tahtmise (lk. 270), siis muutus pärastpoole talu vaid abinõuks eesmärkide saavutamisel (lk. 132), „sest tulevaste generatsioonide au ja uhkus oli talle tähtsam kui Saare talu Koorastes.“

Talu majoriteetsuse probleem leiab süvenenumat käsitlelust A. H. Tammsaare romaanides. 1926 a. ilmunud Tammsaare „Tõde ja õigus“ I annab monumentaalse läbilõike meie naturaalmajapidamise süsteemi talumehe eluvõitlusest möödunud sajandi viimselt veerandilt. Selleaegne talumees ei arvesta niipalju maa tõelist väärtust, kui seda väärtust, mis sellele maale võib anda tööga (lk. 16). Maa eraomand on kui elav olend, mis kohustab selle pidajat üha suureneva töökoorma väsimatuks kandjaks (lk. 114, 127). Vargamäe Andresel on isegi lapsed ja viimaste rohkus perekonnas — selleks loovaks automaadiks „kes peavad Vargamäe selleks tegema, milleks tema ta mõelnud ja mõttes määranud.“ (lk. 213). Kodutalu peab olema selleks pühitsetud kohaks, kuhu maetakse nurisematult paljude sugupõlvete töö ja vaev, et koht muutuks paremaks . . . ja lapsed, kes tahavad jätta maha kodutalu — on isade meelest hullemad kui hobusevargad, kuna nad tahavad isadelt varastada nende elutöö (lk. 543, 545, 583, 600).

Vargamäe mehed võitlevad oma talu parema tuleviku nimel rasket võitlust halastamatu loodusega ja sama halastamatult jätkub ka võitlus üleaetsete vahel võimu pärast. See kalestab nende südamed kivikõvaks oma perekonnaliikmete kannatuste ja vaevade suhtes. Nende huvide ja meeleolude maailm on egotsentriliselt kitsas ja rahvuspoliitilises küsimuses on peatgelased täielised valged lehed (lk. 301).

Talu majoriteetsus kerkib eriti võimsana esile Pearu isikus „Tõde ja õigus“ V, kelle tõekspidamise järele võib poeg küll petta oma naist, kuid mitte oma talu (lk. 100). Sest „mees sureb, aga koht jääb — see ei sure“.

A. Jakobsoni romaanis „Vallutajad“ 1934 a. on Toomas Andrukseni egoistlik kiindumus oma tallu sedavõrt suur, et talle on talumatu isegi mõte, et varsti saabub aeg, mil ta peab jääma eemale oma elutööst, loovutama „oma kättevõidetud saavutised kasutada teistele, noortele, keda kord sigitasid ta oma ristluud.“

Talu majoriteetsus kerkib möödaminnes esile ka A. Tammani „Vidriku parunis“, kus vanale Vidriku Jaagule on talu tulevik tähtsam kui poja eluõnn (lk. 68).

Iseseisvusaegsete külaromaanide silmapaistvama probleemina pälvib tähelepanu talundite majandusliku allakäigu probleem. Seda probleemi käsitlevad A. Kivikas romaanides „Jaanipäev“ (1924) ja „Mihkli-

päev“ (1925), M. Mõtslane „Liblika lend“ (1927) „Mõrane hing“, „Kevadised vood“ I (1931) ja „Kevadised vood“ II (1933). Seda probleemi riivab ka R. Rohtromaanides „Aeg“ (1929) ja „Võitluse teel“ (1933). Ja kõigi nende romaanide ühendavaks ideeks on, et laiutamine nii isiklikus elus kui majanduslikus ettevõtluses viib talukäitise majanduslikule laostumisele.

Suguvõsa traditsioone kandvate suurtalude languse põhjusena märgitakse Kivika poolt romaanis „Jaanipäev“ uusi ühiskondlikke olusid ja koolitatud laste ebakohasust talu oludes. Uued ühiskondlikud nõuded kirjutavad ette laste koolitamist. Kuid talu suurus sunnib peale ka laste koolitamise ulatuse (lk. 6, 97). Samal ajal aga koolitatud laste pillav ja tööd põlgav eluviis kisub talud majanduslikesse raskustesse.

Jõuka suurtalu allakäiku käsitleb Mats Mõtslane „Liblika lend“ (1927), kus talu veereb pärimäge korporandist poja ulaelu tagajärjel (lk. 58-145). Massilise talude allakäigu põhjusena kriipsutatakse alla isiklikku laiutamist, ülejõu elamist, vähest tööpinget, Ziيروسid (lk. 43, 44, 45, 163-194). Sotsiaalseist tegureist on märgitud majapidamise süsteemi ebakohasus uues olundis (lk. 146) (teravilja ja linakasvatuse majapidamised ei sobi uude turu konjunkturi).

Sama talu imekerget päästmist näitab Mõtslane jutustuses „Mu kodu“ (1927). Ometi teame, et kõigi ülevõlastatud talundite päästmiseks ei jätkunud isegi riigivõimu agrarpoliitilistest sammudest (moratooriumid, diskonto protsendi alandamised võlgade ümberlaenustamised).

Talude allakäigu põhjusi pütab analüüsida M. Mõtslane ka 1930. a. ilmunud romaanis „Mõrane hing“. Ka siin figureerib peapõhjusena kerge-meelsus, Ziirode jagamine, kergekäeline laenamine (lk. 291, 293) ja ajavaimule omane laiutamine nii ühissettevõtete organiseerimise kui talumajanduse korrastamisel (lk. 198, 199, 279). Väga õieti märgitakse ühe olulise tegurina (mis üldiselt suurel määral mõjutas talundite majanduslikku laostumist) taluniku tööenergia liigset laialikiskumist (lk. 319).

Talude võlgadesse sattumise põhjusi käsitleb Mõtslane ka romaanides „Kevadised vood“ I ja „Kevadised vood“ II, kuid ei lisa varemtoodule midagi uut.

R. Rohu romaanis „Aeg“ (1929) esineb maa majandusliku ja moraalse laostumise peapõhjusena linn oma paheliste mõjudega. Sama põhjus, mis avaldub linna kultuurist infitseeritud talulaste ebakohases eluviisis, esineb talu allakäigu põhjusena ka Rohu romaanis „Võitluse teel“ (1933).

Talude ülevõlastamise põhjuste analüüsimisel on kõigil autoreil jäänud kahesilma vahele need tähtsad sotsiaalsed tegurid, mis etendasid suurt osa meie talude raskustesse sattumisel. Vene rentide evakueerimisel ja vääringu inflatsioonil olid talud kaotanud oma tegevuskapitali. Sõjaaastate rekvisitsioonid olid laastanud talud elusast inventarist. Elutu inventar oli jäänud uuendamata sõja olundis. Puuduliku tööjõu ja inventari tõttu olid põllud saanud aastate jooksul puuduliku harimise ja väetuse osaliseks. Talu paigalpäisiv oskustööliste kaader oli läinud kaotsi sõja keerus või kistud eemale maareformi teostamisega. Iseseisvas omariikluses osutus vajaliseks nii üleminek naturaalmajapidamise süsteemilt rahamajandusele kui tootvate tulundusharude ümberkorraldamine (üleminek teravilja ja linakasvatusele karjamajandusele).

Majandusliku süsteemi murranguga käib kaasas ka talukäitise loovate tegurite tähtsuse ümberhinnang. Naturaalmajapidamise süsteemis on tihe-
dalt kokku kasvanud taluniku töö ja isiklik elu talukäitise raamides. Täht-

samaks loovaks teguriks on siin taluniku isik. Järsk üleminek rahamajanduse süsteemile aga kergitas loovate teguritena esipaanel teised faktorid. Laenukapital (oma kapitali puudumisel) ja moodne inventar pidid etendama loovate automaatide osa rahamajanduse süsteemi talukäitises, kuna talu pidaja isik loova tegurina jäi kõrvalplaanel. See oligi eeltoodute kõrval tähtsamaks põhjuseks talundite massilisel raskustesse sattumisel, kuna meie talukäitised on töövõimsed, mitte kapitali-intensiivsed ettevõtted ja kapitali tasuvuse normid ei etenda siin nii suurt osa kui teiste maade põllumajanduses.

Mõtslane andis „Mõrased hinges“ ajajärku iseloomustava talupidaja — seltside ja poliitikategelase tüübi (kuigi tüüp kui niisugune on psühholoogiliselt nõrgalt valgustatud), kes kulutab suurema osa oma energiast väljaspool talu (lk. 27, 195, 197), ja see kõiktegi taluniku tüüp oli tooniandev meil küla ühiskonnas kuni viimase ajani. Ainult kriisiraskused on jälle lähemalt sidunud taluniku isiku oma taluga.

Meie ühiskondliku struktuuri kujunemisel on suurt osa etendanud m a a l t l i n n a p a g e m i s e protsess. Imelikul kombel on aga see nähtus ilukirjandusliku probleemina vähe ja ühekülgselt käsitlemist leidnud.

Ulatuslikumalt on seda nähtust käsitletud A. Jakobson romaanis „Vallutajad“ (1934). Siin esinevad talust lahkumisele sundivate põhjustena rasked tööttingimused, isa kui perekonnapea talumatu hirmuvalitsus ja asjaolu, et ka koha pärib vaid üks lastest, kuna teised peavad varem või hiljem otsima endile ülalpidamist mujal (lk. 91, 92, 96, 99, 102).

A. H. Tammsaare romaanis „Tõde ja õigus“ I esinevad laste talust lahkumise ja laia maailma põgenemise põhjustena romantiline igatsus parema elu järele (lk. 545) ja raske sallimatuse ning vihkamise õhkkond, mis ümbritseb maast madalast noorusaastate kodu.

R. Rohu linna ainestikuga romaanid „Nauding“ (1929) on linna põgenemise põhjuseks noorsoo võltsunistused ja valeideaalid, mille peamiseks sisuks on igatsus kerge elu ja meeleliste lõbudele rajatud naudingu järele (lk. 197—200).

A. Mälgu „Üks neistsinatsist“ (1933) peategelane otsib linnast paremaid rakendamise võimalusi oma puudulikule töösukusele (lk. 165—166). Kuid ükski kirjanikest ei valgusta linna põgenemise probleemi sellest küljest, et maa rahvastiku linna siirdumise põhjuseks oli põllumajanduse mehhaniseerimine ja tulundusalade ümberkorraldamine, mis vähendas põllumajanduse inimtööjõu mahtu.

A. Tammani „Vidriku parunis“ (1929) ja A. Jakobsoni „Töö alguses“ (1932) kerkib teoste kandva ideena esile tahe, kui kõike määrav jõud ettevõtte teostamisel. A. Jakobsoni „Töö alguse“ peaidee — „mis tahan, seda ka saan“ (lk. 168, 303) on ühtlasi ka „Vidriku paruni“ teotsemisenergia dünaamiliseks juhtmõtteks. Ja kui Toomas Andrukson tunneb oma töö tagajärgedest peamiselt võitja rõõmu (lk. 77), siis ka Vidriku Jaagule ei sisenda ettevõtte teostumine mitte niipalju loomingu kui võitja rõõmu.

Hoopis isesugune maailm avaneb eelnimetatud teoste ainelise ja töötahtelise maailma järele A. Gailiti „Toomas Nipernaadis“ (1928) ja R. Rohu raamatus „Elu on ilus“ (1930). Mõlemat raamatut läbib juhtidena hulkuri tõde, et mitte väsimatu töö ja varanduse kogumine, vaid piiramatu vabadus ja kooskõla loodusega annab elule mõtte ja väärtuse.

Enamik maaelu-romaanide egotsentrilisest ja kitsas-egoistlikust maailmast erinevad oma sotsiaaleetiliselt tötunnetuselt ka H. Ranna „Keha

ja vaim" (1930) ning A. Hinti „Pidalitõbi“ (1934). Ehkki mõlemad romaanid erinevad probleemidelt (esimeses — isiku kahestumine keha ja vaimu teenimisel, teisel — isiku eluõnne ja elumõtte kokkuvarisemine ning elumõtte taasleidmine ahistava tõve varjudes), sarnlevad nad üksteisega ideesetikult. „Keha ja vaimu peategelane leiab elumõtte oma vaimsete huvid-salgamises, rahva sekka minekus ja kõigi inimeste armastamises, A. Hinti romaani peaidee koondub peategelase tötunnetusse: „Sest elu on alati surmast suurem sellel, kes seda kaotada ei karda“ (lk. 216). „Kes oma elu hoiab enesele ja oma issandale — see kaotab selle, aga kes oma elu kaotab ühiskonnale, kaasinimesile, loodusele, — suurele jumalale — see alles võidab selle“ (lk. 226).

A. Mälgu „Üks neistsinatsist“ (1933) ja „Kivine pesa“ (1922) ja R. Rohu „Vastsed rajad“ (1933) ideestlikus domineerib ümbritseva olundi väljapääsmatus ja sotsiaalne õiglusetus, mis mõjutab hävitavalt üksikisikute ja ühiskondlike kihituste elu.

Peale eelnimetatute on rida romaane, mis annavad ulatusliku läbilõike sõja ja revolutsiooni — ning iseseisva omariikluse murranguaastate psühholoogilisest ja sotsiaalsest ilmeist. Sellest küljest pälvivad suuremat tähelepanu A. H. Tammsaare „Kõrboja peremees“ (1922), M. Metsanurga „Valge pilv“ (1925) ja „Punane tuul“ (1928), A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ V ja M. Mõtslase „Kevadised vood“ I (1931).

1925. a. ilmunud M. Metsanurga „Valges pilves“ taotleb autor anda ulatuslikku läbilõiget külaelust alates Maailmasõjaga ja lõpetades suure revolutsiooni algusega. Kuid kõnealuses raamatus kangastub meile nõrgalt selle painajaliku ajajärgu masendav surve külale. On aga hästi nähtud sõja demoraliseeriv mõju kõigis ühiskonna kihtides (lk. 172, 173, 203), vastastikune rahulolematuse ja üksteise kirumise meeolelu (lk. 204), mis tingitud ülejätkavaist ainelistest muredest.

Teose ühiskondliku miljöö tõepärasust vähendab autori tendents, mis idealiseerib küla ühiskonna kehvikuid, tõstes välja negatiivsete tüüpidenä rikkaid. Kuid nagu teame, pole tegelikkuses inimnatuuri jaatavad ja eitaavad küljed jaotatud varandusliku vahekorra järele.

Sama on üldjoontes maksev ka autori „Punase tuule“ (1925) kohta, milline raamat käsitleb aega Vene revolutsiooni algusest Vabadussõja lõpuni. „Klassiteadlikud“ täies koosseisus on isegi taluteenijad tüdrukud (lk. 11, 12, 14, 56). Samal ajal aga laseb autor taluperemehi oma tööperet sööta roiskunud toitainetega (lk. 53, 54). On ühiskondlik-poliitiliselt enam kui kahtlane, et kogu küla talude tööliskond pidas miitingut streigimõtte teostamiseks (lk. 57). Peategelase Alma Verihurma kahe poliitilise maailmavaate vahel kõikuv isik on omaette tüübina küll huvitav, kuid ei moodusta mingit ajajärgu karakterilist üldtüüpi. Kuid mis selles raamatus erilist väljatõstmist pälvib, see on peategelase tõe ja õiguse otsimise probleem. Kui A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ I Vargamäe Andres otsib isiklikku tõde ja õigust, siis M. Metsanurga „Punase tuule“ Verihurma Alma otsib ühiskondlikku tõde ja õigust. Kui Vargamäe Andres individuaalse tõe ja õiguse otsimise probleem jookseb kuidagi tühja, ja lõplik tõde jääb leidmata, siis jookseb tühja ka Verihurma Alma kollektiivse tõe ja õiguse otsimine. Almal jääbki selgusetuks, kas on õigus „punastel või valgetel,“ ja lõpliku tõe arvab ta leidvat vanglas, piibli kulunud kaante vahelt. Kuid kas ka see tõde on jäädav — jääb meile teadmatuks.

Võrdlemisi õnnestunult karakteriseerib M. Mõtslane raamatus „Keva-

dised vood“ I 1917. a. küla. See oli ajajärk, kus „vaesus oli voorus, mis oletas inimes kõige õilsa olemasolu. Rikas oli aga võrdne vargaga, keda vaja kõrvaldada ühiskonnast“ (lk. 277). Autor iseloomustab teravalt selleaegset kihtide vahekorra teravnemist, „hallparuni“ mõiste tekkimist, üldist töödistsipliini langust, revolutsiooniaegsete roimarlike instinktide tärkamist ja revolutsiooni lõpupäevade õuduse meeoleolu (lk. 282, 295, 308 — 314).

A. H. Tammsaare „Kõrboja peremehe“ (1922) puudub ühiskondlik taust ja olundi kirjeldus pea täielikult, kuid aja psühholoogiline ilme kangastub tegelaste hingeelus. Eks võinud Katku Villu hoolimatu natuur (kes hoolib sama vähe enese kui teiste elust) kerkida esile alles päraststõjaegse küla oludes. Samuti kui Kõrboja Anna oludele kohanemisvõime võis avalduda alles sõja raskustest läbikäinud naise hingeelus.

Vanameister Tammsaare üllatab meid tänapäeva külaolundisse süvenemisvõimega romaanis „Tõde ja õigus“ V, valgustades neid mõjusid, mis majandussüsteemide murrang (täh. üleminek naturaalmajapidamise süsteemilt vabamajandusele) on kutsunud esile kaasaegsete põllumeeste hinges. Kui naturaalmajapidamise süsteemi talunik näeb töösaavutust kui omaette eesmärki, ja tehtud töö rahaline tasuvus ei tungi üldse tema teadvusse, siis rahamajanduse süsteemi talupidaja hindab kõike vaid kapitali kasu ja töö rahalise tasuvuse seisukohalt. Tal ei tule mõttesegi, et ka meie tänapäeva oludes on ka säärane puht-kapitalistlik kriteerium liigselt ühekülgne, kuna põllumeeskond ei saa ju oma töövoimet massiliselt rakendada teistel kutsealadel. Hinnates kõike vaid tasuvuse seisukohalt on tänapäeva põllumehe hingeelus tooniandev ratsionalistlik element (lk. 30, 44). „Kui vana Vargamäe Andres oli tahtnud ükskord Vargamäest midagi teha ja ei lahkunud sellest unistusest kuni surmani, väimees Sass aga mõtles Vargamäelt ainult midagi saada“ (lk. 44).

Maa oa muutunud spekulatiivse silmapilgu kasu tootlemise objektiks, „sest sahkerdamine maaga käib ju edasi, nagu oleks maa mõni paristamise kaup — kanamunad, vasikanahad, hobusesetukas või midagi niisukest“ (lk. 74). Moodne rahamajandus sunnib põllumehele peale seni valitsenud individualismi asemel kollektiivse ellusuhtumise, kuna uues süsteemis on üksiku kasu seotud hulga kasuga (lk. 92). Rahamajandus on enesega kaasa toonud üldise elatistandardi tõusu külaolundis (lk. 46), kuid ühtlasi sisendanud inimestele ka täitmata lautamistungi. „Osta jälgratas, siis puudub kramovonn, anna talle kramovonn, siis tahab ta raadipilli“ — ütleb selle kohta vana Vargamäe Andres (lk. 37).

Kassiaru Nõmmani isikus vilksatub moodne seltskonna- ja poliitika-mehest põllumehe tüüp, kes on tegev juhtival kohal loendamatu isetegevõtteis (lk. 84), aga vaid omas talus „talitavad hommikust õhtuni võõrad inimesed-palgalised“. Kassiaru Nõmmani suhtub isamaasse kui mingisse jahisaagisse, mida võib jagada isikliku omakasu otstarbel (lk. 95). Selles saama meeleolulises suhtumises omariikluse on Tammsaare paljastanud meie tänapäeva kodanikkonna spetsiifilise nõrkuse.

Tammsaare toob tänapäeva küla hingeelu reljeefselt esile noorte armulugudes (lk. 162—171). Kuid ühtlasi paljastab ta ka vanapõllumehe sügavat hingetraagikat, kes peab pealt vaatama, kui tükk tüki järele heidetakse moodsas ajavoolus kõrvale kõik see, mis oli kunagi ta elu süks (lk. 112).

Kokkuvõttes eeltoodut peab nentima, et Kiviķas andis meile huvitava läbilõike agraarreformi murrangust oma romaanide triloogias („Jüripäev“,

„Jaanipäev“, „Mihklipäev“), joonistades „Jüripäevas“ reljeefse pildi naturaalmajapidamisüsteemi taluniku paarist, kellele talu saatus on tähtsam kui ainsa lapse elu.

Kõige lähemale talundite majandusliku allakäigu põhjustele on tunginud Mats Mötslane romaanis „Mõrane hing“. Kuid kõige sügavamalt on tunginud majanduslike süsteemide murrangu aja hingeellu A. H. Tammsaare oma romaanis „Tõde ja õigus“ V, kuigi sotsiaalsed nähtused etendavad tema romaanis kõrvalise tähtsusega osa.

J. Viidang.

15 AASTAT PEREKONNANIMEDE MUUTMIST.

Õiguse allikad.

Esimese eestiaegse Perekonnanimede muutmise seaduse andis Seadusandlik delegatsioon 17. detsembril 1919 (RT 2/3-1920), mis kehtima hakkas 20. jaanuaril 1920. Selle seaduse järgi allus perekonnanimede muutmise Riigikohtu tsiviilosakonnale hoiukorras. Seadus nägi ette, et perekonnanime võis muuta mõjuval põhjusel, nagu perekonnanime halb tähendus, halb või võõrkeelne kõla, ning sugukonnanime alalhoidmise soovi korral. See seadus kehtis kuni Riigikogu poolt 12. juulil 1930 vastuvõetud Perekonnanimede muutmise seaduse (RT 57-1930) kehtima hakkamiseni (31. juulini 1930). Viimane seadus andis perekonnanimede muutmise otsustamise Kohtuja siseministri võimkonda. Kohtu- ja siseminister võis otsustada muuta Eesti Vabariigi kodanikkude palvel nende perekonnanimesid mõjuvaid põhjusil, nagu: perekonnanime halb või labane tähendus, võõrkeelne kuju, halb kõla, soov eristada perekonnanime, kui see liiga laialt tarvitusel või soov hoida alal sugukonnanime. See seadus kehtis kuni Nimekorraldamise seaduse (RT 52-1934) kehtima hakkamiseni (30. juulini 1934).

Nimekorraldamise seadus jättis perekonnanimede muutmise otsustamise Siseministrile ja ühtlasi laiendas muutmise põhjusi ning vabastas tempel- ja registreerimismaksust võõrkeelekujuliste perekonnanimede eestistamise sooviavaldused. Nimekorraldamise seaduse järgi võis Siseminister otsustada muuta perekonnanime mõjuvatel põhjustel. Niisuguste mõjuvate põhjuste hulka luges seadus: 1) perekonnanime võõrkeelse kuju, 2) perekonnanime halva või labase tähenduse või halva kõla, 3) soovi eristada perekonnanime, kui see liiga laialt tarvitamisel; 4) soovi alal hoida sugukonnanime, 5) soovi mitmest perekonnanime teisendist tarvitada ainult üht perekonnanime, 6) muud punktides 1—5 nimetatud põhjused, mis Siseminister peab mõjuvateks. Nimekorraldamise seaduse kehtivuse iga ei olnud pikk. Juba 22. oktoobril 1934 Riigivanema poolt dekreedina antud Perekonnanimede korraldamise seadusega (RT 91-1934) kaotati eelmine (5. nov. 1934).

Perekonnanimede korraldamise seadus (RT 91-1934) jättis perekonnanimede muutmise põhjuste loendi samaks, mis oli ette nähtud Nimekorraldamise seaduses, kuid tegi soodustusi nii administratiivselt kui ka maksude alal. Kahe aasta vältel, arvates 1. jaan. 1935 on vastaval Siseministri otsusel võõrkeelekujuliste, labase- või halvatähenduseliste ja halvakõlaliste perekonnanimede muutmise otsustamine Siseministri kõrval laiendatud oma-

valitsuste perekonnaseisuametnikkudele. Peale selle on võõrkeelekujuliste, labase- või halvatahenduseliste ja halvakõlaliste perekonnanime muutmine vaba igasugustest maksudest. Samuti lühendus kuulutuse aja kestus 3 kuult 2 või 1 kuuni. Perekonnanime korraldamise seaduse mõju aga ei ulatu kõnesoleva statistika ajastuni, kuna viimase seaduse alusel algatatud asjad kuulusid otsustamisele 1935. aastal.

Perekonnanime muutmine arvudes.

Viieteistkümne aasta jooksul 20. jaanuarist 1920 kuni 31. detsembrini 1934. a. on esitatud perekonnanime muutmise sooviavaldusi Riigikohtule — 20. jaanuarist 1920 kuni 31. juulini 1930 ja Siseministrile — 1. augustist 1930 kuni 31. detsembrini 1934 — k o k k u 1454. Neist on otsustatud jaatavalt 1124, lükatud tagasi — 271 ning läbi vaatamata jäetud — 59 sooviavaldust. Seega keskmiselt aastas esitatud 97 sooviavaldust, nendest otsustatud jaatavalt keskmiselt 75 sooviavaldust.

Otsustatud sooviavalduste rekordaastaks on 1934, mil otsustati 314 sooviavaldust, neist jaatavalt — 250, lükati tagasi — 53 ja jäeti läbi vaatamata — 11 sooviavaldust. Esimese kümne aasta rekordaastaks on 1923, mil otsustati 117 sooviavaldust, neist jaatavalt — 84, lükati tagasi — 29 ja jäeti läbi vaatamata — 4 sooviavaldust. Sooviavalduste arvus aastate järgi on väikesed kõikumised. 1934. aastal on väike tõus, kuid see on tingitud Nimekorraldamise seadusest, kuid ka sellest, et samal aastal avaldati mõju riigiteenijate perekonnaseisuasjade korraldamiseks omavalitsuste juures, kus perekonnaseisukirjade korraldamisel perekonnanime teisendite kandjad püüdsid vabaneda perekonnanime muutmise korrast mitmest perekonnanime teisendist.

Viieteistkümne aasta jooksul on kokku perekonnanime muudetud 2672 kodanikul, neist soo järgi 1578 meest ja 1094 naist (vaata tabel nr. 1). Viieteistkümne aasta keskmine arv näitab seega 178 isiku perekonnanime muutust aastas.

Jaatavalt otsustatud sooviavalduste arvu vahakord kodanikkude arvuga on 1:2,4 vastu. Säärane väike vahakord on tingitud sellest, et suur protsent perekonnanime muutjaid on vallalised.

Vanuse järgi on perekonnanime muudetud:

vanus	mehi	naisi	kokku
alla 18.	352	295	647
18—24 a.	298	158	456
25—34 a.	423	246	669
35—44 a.	255	214	469
45—54 a.	155	129	284
üle 55 a.	95	52	147
Kokku	1578	1094	2672

Nais- ja meessoos vahakord on 1:1,4 vastu.

Kõige vanem perekonnanime muutja 15 aasta kestel oli 1922. aastal 83-aastane perekonnapea Käkk Elistverest. Vanuse järgi on kõige aktiivsemad perekonnanime muutjad 25—34-aastasused. Aga ka kõrgema vanusega — üle 55-aastaste arv on võrdlemisi suur. See on tingitud sellest,

et lapsed ühes vanematega muudavad perekonnanime. Perekonnanimede muutmises on aktiivsust näidanud õppiv noorsugu.

Perekonnanime muutmise põhjusena (vaata tabel nr. 1) on esikohal halb või labane tähendus võib halb kõla — 948, teisel kohal — võõrkeelne kuju — 820, kolmandal kohal — soov mitmest perekonnanime teisendist tarvitada üht — 695, neljandal kohal — soov alal hoida sugukonnanime — 135, viiendal kohal — muud põhjused — 56 ja viimasel kohal soov eristada perekonnanime, mis liiga laialt tarvitusel — 18.

Perekonnanime muutmise põhjuse — halb või labane tähendus või halb kõla — arvus domineerivad labase- ja halvatähenduselised perekonnanimed. Neist endistest perekonnanimedest võib koostada päris korraliku sõimusõnade leksikoni.

Võõrkeelekujulisi perekonnanimesid on muudetud 820 kodanikul, neist 511 saksa-, 233 vene- ja 76 muupärasuse põhjusel.

Saksa- ja venepäraste perekonnanimede muutjate hulgas on üsna suurel hulgal õppivat noorsugu.

Soovi all alal hoida sugukonnanime on tegemist peamiselt: 1) adopteeritud lastega, kellele on antud adoptiivvanemate perekonnanime, ja 2) lahutatud naistega, kes on endistanud oma neiu põlve perekonnanime.

Perekonnanime muutjate üle rahvuse järgi pole statistikat peetud, kuid üldandmetel võib öelda, et perekonnanime muutjast kuulub ümmarguselt 95 % eesti rahvusesse, 4 % vene rahvusesse ja 1 % teistesse rahvustesse.

Kogukondade järgi on perekonnanimesid muudetud 15 aasta jooksul (vaata tabel nr. 2):

- 1) linnades 1629 kodanikul, neist 955 mees- ja 674 naiskodanikul;
- 2) maakondades 1043 kodanikul, neist 623 mees- ja 420 naiskodanikul.

Linnadest on esikohal Tallinn — 744 ja Tartu — 388, kokku 1162. Ülejäänud arv — 467 langeb teistele linnadele kokku.

Maakondadest on esimesel kohal Tartumaa — 226, teisel kohal Virumaa — 191 ja kolmandal kohal Harjumaa — 182.

Kokkuvõte.

Perekonnanimede muutmise statistika näitab, et perekonnanimesid on 15 aasta jooksul muudetud üldse 2672 kodanikul, neist on eestistatud perekonnanime 820 kodanikul (põhjus võõrkeelne kuju). Viimasele arvule võib juurde arvata osa arvust — mitmest teisendist tarvitada üht perekonnanime. Võib väita, et ainult 15 aasta jooksul on eestistanud kokku ümmarguselt 1000 kodaniku oma perekonnanime.

1935. aastal, millal maksab perekonnanimede muutmise lihtsustatud kord ja on arendatud perekonnanimede eestistamise propagandat, on tehtud kokkuvõtete järele seni uue perekonnanime saanud umbes 30.000 isikut, kusjuures selles arvus perekonnanime muutmised selle halva tähenduse või halva kõla pärast moodustavad võrdlemisi väikese protsendi. Seega käesoleval aastal on eestistatud perekonnanimesid ligi kolmkümmend korda rohkem, kui seni 15 aasta jooksul kokku.

V. Jõgi.

PRUUN VÕRK.

Das Braune Netz.

Wie Hitlers Agenten im Auslande arbeiten und den Krieg vorbereiten.
Editions du Carrefour, Pariis 1935.

See 375-leheküljeline raamat pealkirjaga „Pruun võrk. Kuidas Hitleri agendid välismaal töötavad ja sõda ette valmistavad“ on ülaltähendatud Pariisi kirjastuse järjekordseks väljaandeks kolmanda riigi sõjalistest ettevalmistustest, sisaldades mitmesuguseid andmeid, mis väärivad ka meil laiemat tähelepanu.

Nagu tähendatakse „Pruuni võrgu“ eessõnas, millele on alla kirjutanud lord Listowel, on see kolmanda riigi välismaatööd käsitlev raamat kaheaastase töö tulemusena koostatud dokumentide, tõsiasjade ja kolmanda riigi ametliku kirjanduse põhjal, ning taotleb Hitleri rahupropaganda tõelise näo avastamist ja rahu kindlustamist, mida Hitleri propagandaagendid õonestavad. „Rahvussotsialism on valitsevate võimude poolt selleks valitsema kutsutud, et sõda ette valmistada“ väidetakse tähendatud teoses. Rahvussotsialismi vallutamisprogramm Hitleri „Mein Kampf“i kava järgi on püsiv kõigile rahukinnitusele vaatamata. Rahukinnitused on mõeldud vaid võimalikkude vastaste uinutamiseks. Seda kinnitab ka Tööriide riigisekretär ooberst Konstantin Hierl oma brošüüris „Saksa kaitsepoliitika põhijooned“, kus tähendab: „See patsifism on poliitiline võitlusvahend ja on õieti sõja ettevalmistamise teenistuses. Kuna ta vastast rahufraasidega uinutab, püüab ta teda viia oma relvastuse hooletusse jätmisele“.

Kolmanda riigi sõjatahte kohta tähendatakse raamatus :

„Kolmanda riigi sõjatahet ei illustreerita üksnes tema uinutamistaktikaga, mitte ainult tema relvastumisega maal, merel ja õhus. Seda tõendatakse üldise sõja ettevalmistamisega kõikidel majandusliku ja avaliku elu aladel, finantsmajanduse, kirjanduse, kunsti ja kooli üldise mobiliseerimisega sõja otstarbeks. Tuhandete väljaannete ülesandeks on maal marurahvuslust üles kütta.“

Ka teadus on rakendatud rahvussotsialismi teenistusse. Eriti arendatakse geopoliitikat, kui „õpetust poliitika geograafilisest sõltumusest“. Selle õpetuse häälekandjaks on erukindral Karl Haushoferi poolt väljaantav ja propagandaministeeriumi poolt kontrollitav „Zeitschrift für Geopolitik“. Tähendatud ajakirja 1934. aasta jaanuari numbris väidab dr. K. Trampler, et „sakslaste ruum ei ühtu mitte praeguste riigipiiridega“ ja näitab siis sakslaste „loomulikke“ piire. Ta eraldab „suletud saksa rahva maa-ala“ „saksa keele ja kultuurimõju piirkonnast“ ja loendab siis esimesse liiki kuuluvaina järgmised maad: kogu saksa keelt kõnelev Shveits, Elsass, Lotringen, Eupen-Malmedy, Luxemburg, Austria, Lõuna-Tirool, saksa keelega alad Põhja-Ungarist, saksa keelega ala Kroaatiast, suured osad Tšehhoslovakkia, Poola koridor, Danzig, Meemelimaa ja Põhja-Shlesvig. Saksa „keele- ja kultuurimõju“ alla kuuluvad dr. Trampleri järgi:

kogu Euroopa-Venemaa, Balti riigid, Poola, Rumeenia, Ungari, pool Lõuna-Slaaviat, Hollandi ja pea kogu Belgia.

Oma välispoliitiliste eesmärkide saavutamiseks on rahvussotsialism oma ülesandeks seadnud välismaade põhjaliku propagandalise läbitöötamise. Selleks on ellu kutsutud vastavate propagandaorganisatsioonide hiiglavõrk, mille kõik niidid koonduvad rahvussotsialistliku erakonna peastaapi. Seejuures võib kogu selles välismaatöö süsteemis eraldada neli haru, millede kaudu arendatakse tegevust: 1) riiklikud ametiasutised, 2) parteiasutised, 3) näilikult riigist ja erakonnast sõltumatud organisatsioonid ja 4) agentide ja luurevõrk. Kõikide nende harude tegevust kooskõlastab nn. sidestaap, mille eesotsas seisab juhi asetäitja riigiminister Rudolf Hess.

„Ametlikku“ välismaatööd arendavad peamiselt neli ametit: välisministeerium, kaitseministeerium, riiklik salapolitsei ja propagandaministeerium.

Välisministeeriumi välispropagandat on juba Weimari vabariigi viimastel aastatel kõiksaksluse vaatekohtadest juhitud. Sellekohaselt on ka siis ühendust peetud välismaal asuvate mitmesuguste saksa organisatsioonidega, mis olid kas abiorganisatsioonid, kultuurilised ühingud või seltskondlikud klubid ja on neid toetatud. Kolmandat riiki see tagasihoidlik tegevus ei rahuldanud ning nüüd on diplomaatilised välisesindused kujundatud intensiivselt töötavaks propaganda- ja agentidekeskuseks. Sellekohased eritülesanded on esinduse pressi-atasheel, kes ei pea jälgima vastava maa meeleolusid Saksamaa suhtes mitte üksnes ajakirjanduse kaudu, vaid ka kõiki teisi nähteid arvestades, mis Saksamaa rahvusliku liikumise seisukohalt huvi pakuvad. Need atasheed alluvad peale välisministeeriumi ka propagandaministeeriumile.

Hitleri võimule tulekust saadik on suurenenud välismaal, eriti Shveitsis, Hollandis ja Rootsis, aga ka Hispaanias sakslaste juhtimisel Saksamaa jaoks töötavate relvatehaste tegevus ning samal ajal on mitmekordistunud sõjaväeliste agentide tegevus. 1934. aastal asus saksa luureteenistust juhtima ooberst Nicolai, mees, kes juba Maaailmasõja ajal seda tegi ja kes nüüd luureteenistuse jaoks uusi koole on asutanud.

Riiklikul salapolitseil Gestapo'l oli oma 48.000-pealise üldise agentide võrgu juures ühe protokollil põhjal 1935. a. märtsis välismaal töötamas 2450 palgalist agenti, kellede teenistuses oli 20.000 informaatorit. 1934. aastast on „Gestapo“ välisvõrk koostöös kaitsevälise luureteenistusega.

Väga laiaulatuseline on dr. Goebbelsi poolt juhitud propagandaministeeriumi välispropagandaline tegevus, mis taotleb „rahvussotsialismi ideedemaailma välismaale mõistetavaks tegemist“. Siia kuulub propaganda välismaade ajakirjanduse kaudu, raadio kasutamine, Saksamaa ajakirjanduse juhtimine välispoliitiliste nõuete kohaselt, saksa filmi levitamine („Deutsche Film-Export G.m.b.H.“ kaudu), saksa raamatu levitamine („Börsenverein des deutschen Buchhandels'i“ kaudu, mis töötab propagandaministeeriumi kontrolli all), propagandakirjanduse kirjastamine, reisijate liiklemine ja kultuurpropaganda jne. Peale selle ilmus 1934. a. välismaal 307 rahvussotsialistlikku ajalehte ja ajakirja, mis alluvad propagandaministeeriumi kontrollile.

Teiseks haruks rahvussotsialistliku välispropaganda aparaadis on rahvussotsialistliku erakonna (NSDAP) asutiste võrk, mis haarab välismaa ajakirjanduse mõjutamist ning välismaal asuvate avalikkude ja varjatud

rahvussotsialistlike erakondade, ühingute ja liitude organiseerimist ja finantseerimist.

Silmapaistvam osa NSDAP välismaatööst toimub NSDAP välispoliitilises ametis, mida juhib baltlane Alfred Rosenberg. Tema amet, mis allub ainult juhi ja selle asetäitja kontrollile, on tõeliseks Saksa välispoliitika juhtjaks. A. Rosenberg oma raamatus „Saksa välispoliitika tulevikutee“, jutlustab teatavasti varjatult pangermanistlikust vallutamissõjast, ja väidab:

„Saksa ärkamine peab saksa rahvale rahvuslikku imperialismi niipalju jaatama, kui on vaja eluruumi, et saksa rahvale võimaldada tervet, tugevat olemasolu.

Selles tunnetuses, et saksa rahvas, kui ta ei taha sõna tõsisel mõttes hävida, endale ja oma järglastele maad vajab, ja teise kaine kaalutlusega, et seda maad ei saa enam Aafrikas vallutada, vaid et see tuleb omandada Euroopas, esijoones idas, selle tunnetusega on saksa välispoliitiline orgaaniline tee määratud sajandeiks.“

Sellise välispoliitika propageerija kätte on usaldatud ühtlasi NSDAP üleriigilise järelevalveasutise juhatamine, millele kuulub kogu rahvussotsialistliku liikumise järelevalve, koolitamine ja kasvatamine.

NSDAP välispoliitilises ametis töötab 150 ametnikku, kuna sajad ametnikud ja sidemehed on välismail tegevuses. Ametil on rida osakondi, nende seas eriosakond idamaade jaoks. Selle ameti kaudu läheb toetus kõikidele avalikkudele ja varjatud rahvussotsialistlikele organisatsioonidele välismaal. Ka on selle ameti teenistuses rida kirjastusi, nagu „Eckart-Verlag“ Berliinis, „Obelisk-Verlag“ Spandaus, „Huch-Verlag“ Leipzigit ja isegi juudi kirjastus „Verlag Trachtenberg“, kes kiidab, kui hea on juutidel kolmandas riigis elada.

NSDAP välispoliitilisel ametil on Saksamaal rida abiorganisatsioone välisühenduste pidamiseks. Nende hulka tuleb arvata ka Lübeckis asuv „Nordische Gesellschaft“, kelle ülesandeks on propagandiline tegevus Skandinaavias ja Balti mail. Selle ühingu juhiks on huvitavalt erakonna Shlesvig-Holsteini ringkonna juht Lohse, kes juhib ka rahvussotsialistliku propagandat taani Shlesvigis. Ühingul on Saksamaal 30 bürood, oma ajakiri ja oma ajakirjanduse- ja majandusteenistus.

Välispropagandaliselt kasutatakse ka Saksa õiguse akadeemiat, mille juht riigiminister Frank on andnud järgmise definitsiooni õigusest: „õigus on, mis rassi ja rahvast teenib“.

Välispoliitilise ameti tegevus ulatub ka saksa tööteenistuse organisatsioonini. Nii teatas „Völkischer Beobachter“ 1935. a. juunis, et „Saksa Idaliidu (Bund Deutscher Osten) ja rahvussotsialistliku tööteenistuse vahel on kokku lepitud alalises koostöös tööteenistuslaste piirima kasvatuses, mille järele tööteenistuse teatud ringkondades käsitletakse piirimaaküsimusi.

Rahvuslike asutiste kõrval on Rosenberg ellu kutsunud ka rea rahvusvahelisi organisatsioone, mis soodustavad tema tegevust. Niisugusena töötab Shveitsis „Rahvuslaste rahvusvaheline Tööühisus“ dr. H. Kelleri juhatusel ja samasuunaline on „Kommunistliku Internatsionaali vastane Maailmaliit“ (asukohaga London), mille Rosenberg asutas koos õlimagnaadi Deterdingiga.

NSDAP välismaaosakondade tegevust juhib „NSDAP välismaaorganisatsioon“, mille asukoht oli kuni 1935.-aastani Hamburgis ja praegu on Berliinis. „Välismaaorganisatsiooni kontrollile allub NSDAP iga liige, kes

välismaal viibib, kusjuures ta peab olema „võitleja uue Saksamaa eest, juhi idee misjonär“. Välismaa osakondi oli NSDP-l 1935. a. algul 400. „Välismaaorganisatsiooni“ juures on erilise tähtsusega veel meresõidu osakond, kuhu on koondunud 10.000 merel sõitvat NSDAP meest.

Rahvussotsialistliku välispropaganda teenistusse on rakendatud ka rahvussotsialistlike rindemeeste organisatsioon, kes peab looma sõbralikke suhteid teiste maade rindemeestega, ja „Saksa kutserühmade välisamet“, mis kuulub saksa töörinde juurde. Kuna saksa töörinne on sundorganisatsioon, peavad saksa firmade välisesindustes töötavad riigisakslased kuuluma mingisugusesse kutserühma. Sel teel on saksa propagandavõrgul loodud üle 1000 tugipunkti välismaal.

Kolmas suur haru saksa välispropagandas toimub iseseisvate välis-saksa organisatsioonide kaudu, kes aga kõik on ühe idee — „saksarahvusluse mõtte“ teenistuses. Sakslased ise arvestavad, et neid elab väljaspool Saksamaad 30—35 miljonit, kes on organiseeritud umbes 40.000 organisatsiooni.

Nende ühingute seas on tähtsaim Välismaa Saksluse Liit V. D. A. (Volksbund für das Deutschtum im Auslande) asukohaga Berliinis. VDA-l on kasutada hiigla-aparaat suure hulga osakondadega: organisatsiooni osakond, propaganda, noorsugu, üliõpilased, põllumehed, ajakirjandus, sport, tööteenistus, raadioteenus, saksa raamatukoguasjandus välismaal jne. Organisatsioon liigestub Saksamaal 25 ringkonnaks. VDA on ühenduses 8000 saksa kooliga välismaal, mõjustades neid rahvussotsialistlikult, ja tema peab ülal tuhanded raamatukogud.

V.D.A.-le seisavad lähedal kaks teadusliku iseloomuga asutist, mis taotlevad propagandalisi sihte: Saksa Akadeemia, mille eesotsas seisab tuntud kindral dr. K. Haushofer ja „Saksa Välismaa-instituut“. Esimese asutise ülesandeks arvati 1935. a. mais välismaal töötavate saksa õppejõudude väljakoolitamine rahvussotsialistlikus vaimus: iga välismaal töötav saksa õpetlane peab seal ühe kursuse läbi tegema. „Välismaa-instituudil“ on igal pool üle maailma oma esindajad, kes temale poliitilist ja majanduslikku informatsiooni koguvad.

Eelmiste organisatsioonide kõrval vajab nimetamist Saksa Kaitseliit („Deutsche Schutzbund“), kes koondab riigisakslaste kinnisi välismaal asuvaid organisatsioone. Selle Liidu juhatuses on tähtsamaks kaastööliseks Saari suurtööstur Hermann Roebling. Avalikkusele ilmuvad sellelt organisatsioonilt „Saksa kirjad“, millede toon on välispoliitiliselt agressiivne. Märkida tuleb ka „Saksa Liitude töötoimkonda“, mille ülesandeks on Versailles'i lepingu vastu võitlemine.

Kõikide eeltähendatud välispropaganda eriharude, valitsusasutiste, erakonnaorganite, ühingute ja liitude tegevust juhivad ja kooskõlastavad erakonna peastaapi asejuhi Hessi juhatusel. Sellesse peastaapi kuuluvad nii Rosenberg kui Goebels kui ka Hitleri erivolitustega saadik Hans von Ribbentrop.

„Pruuni võrgu“ teises osas käsitletakse rahvussotsialistlike agentide tegevust üksikutele maadele. Eriti üksikasjaliselt peatatakse natside tegevus Prantsusmaal, mida Hitleri „Mein Kampf“ tunnustab Saksamaa „surmavaenlaseks“. Kuigi ametlikult pakutakse Prantsusmaale sõbralikke suhteid, arendatakse samal ajal Prantsusmaal hoogsalt natslikku õnnestustööd. Selle keskuseks on NSDAP Pariisi organisatsioon. Prantsusmaal elavad sakslased on organiseeritud mitmekülgsest: peale NSDAP erakonna osa-

konna on organiseerimine läbi viidud kutsekondade järgi, töötavad saksa töörinde välismaarühmad, kes peavad haarama välismaal elavaid erakonda mittekuuluvaid sakslasi ja alluvad erakonna kontrollile, peale selle naiste-, noorte- ja spordiorganisatsioonid jne.

Tasalülitatud on ka saksa firmade välisesindused, mis on Pariisis koondunud „Saksa Kaubanduskotta“, rahvussotsialistlikku propaganda teenistusse on rakendatud Pariisis õppivad saksa üliõpilased, saksa ajakirjanikud jne. Peale selle töötavad mitmesugused agendid „eriliste ülesannetega“, keda Prantsusmaal ja ta asumaadel arvatakse olevat umbes 500, kes töötavad mitmesuguste varjuametite katte all,

Saksa propagandategevus Prantsusmaal on koondunud eeskätt Elsas-Lothringeni, milleks saadakse jõudu praeguseilt Saksamaal töötavalt Elsas-Lothringeniiga seotud organisatsioonidelt. Ka õhutatakse autonoomia liikumist Bretagne'is. Tööd tehakse intensiivselt ka Prantsuse asumaades, tekitades seal prantsusevastast meeleolu.

Hitleri „Mein Kampfi“ järgi peaksid Inglismaa ja Itaalia olema Saksamaa liitlasteks tulevastes heitlustes. Sellele vaatamata arendatakse ka neis maades elavalt rahvussotsialistlikku propagandat, kuigi teiste meetoditega ja teiste vahenditega võrreldes Prantsusmaaga. Inglismaal kasutatakse propagandaks eriti saksa kirikuid. Inglismaal töötab ka natside erakonna organisatsioon. Rahvussotsialistliku propaganda ingliskaasuline tendents ilmneb eriti Inglise asumais. See annab end tunda Lõuna-Aafrikas, Kanadas, Egiptuses, eriti Aafrikas endistes saksa asumaades, kust on NSDAP juhte välja saadetud.

Itaalias töötavad „Saksa Töörinde“ osakonnad ja nende kõrval varjatud rahvussotsialistlikud rühmad. Eriti agaralt töötatakse Lõuna-Tirolis, kus Saksa rahvastikule propageeritakse Itaalia alt vabanemist.

Hollandi ja Belgia jaoks on „Saksa Töörinne“ loonud ühise Hollandi-Belgia alaosakonna. See piirkond omab Saksamaa jaoks erilist tähtsust seetõttu, et Hollandisse siirdus Saksamaa sõjatööstus, mille Versailles'i rahuleping Saksamaal keelas. Selleks kutsuti ellu Siderius Smiti nimeline kontsern. Firma Smiti juures, kes kasutab Sideriusega ühiseid ruume, on ametis üks endine Kruppi direktor ja kaks endist Rheinmetalli direktorit.

Hollandis toetub rahvussotsialism nii enda organisatsioonidele ja nende allorganisatsioonidele, kui ka hollandi rahvussotsialistlikele erakondadele. Suuremaks jõuks on Musserti „Rahvussotsialistlik liikumine“, kes tegutseb suurte rahadega, ja „Rahvussotsialistlik hollandi töölispartei“ kelle programmi esimeseks punktiks on Suur-Hollandi nõue, kuhu peaks kuuluma ka flaami osa Belgiast. Ajakirjanduses propageerib „Uus Holland“ vahenditult liitumist Saksamaaga ja saksa propaganda teenistuses seisab „Saksamaa sõprade liit“. Nende tegurite kõrval töötab NSDAP organisatsioon nii avalikult kui ka varjatult, NSDAP organisatsiooni avalikuks kujud on „Riigisaksa ühendus“. „Saksa ametnikkonda“ koondunud saksa töörinde rühmad alluvad siin, nagu teisteski maades, NSDAP valjule kontrollile.

Belgias töötab rahvussotsialistlikus suunas „Dinasos“ (Deutsche Nationale Solitaristen“), kes hollandi natside eeskujul nõuavad belgia Flammimaa ühendamist Hollandiga. Kuigi „Dinasos“ eitab ühendust NSDAP-ga, ripuvad nende staabis nende juhi pildi kõrval Hitleri ja Goebbelsi pildid ja ajakirjanduses on ilmunud tõendusi „Dinasose“ ühendusest Hitleri staa-

biga. Pärast Saarimaa rahvahääletust on rahvussotsialistlik propaganda eriti tugevaks läinud Eupen-Malmedys, mida sakslased loevad omaks maaks, nõudes selle taasühendamist Saksamaaga. Nagu mujalgi, töötavad Belgias NSDAP ja „Saksa Töörinde“ rühmad, kusjuures rahvussotsialistliku propaganda ülesandeks Belgias on eriti Prantsusmaale vaenulise meeoleolu tekitamine.

Shveitsi on asunud pärast Maailmasõda osasaksa sõjatööstusest — 70% Solothurni relvatehase aktsiatest kuulub „Rheinmetallile“ ja sama ettevõtte kontrolli all on Oerlikoni relvatehas. Nende ettevõtete direktoriteks on sakslased.

Laialdaselt on Shveitsis arendatud NSDAP tegevus. Maal töötab vastav keskus ja üle 50 osakonna. Samas vaimus töötavad Saksa Töörinde ja ja saksa ametkonna rühmad. On kindlaks tehtud ka SA-võitlusrühmade olemasolu Shveitsis.

Rahvussotsialistide tegevus A u s t r i a s on üldiselt niivõrd tuttav, et sellel ei tarvitse käesolevate ridadega peatuda. T s h e h o s l o v a k k i a s töötab rahvussotsialistlikult „Sudeetisaksa erakond“, mis ametlikult on kolmandast riigist sõltumatu, kuid mille juht, endine võimlemisõpetaja Henlein, on Saksamaal Välissaksluse Liidu (VDA) juures erilises lugupidamises. Propagandategevust Tshehhoslovakkias, Rumeenias ja Jugoslaavias juhitakse Dresdenist, kus asub eriline propagandakool.

U n g a r i s peetakse rahvussotsialistlike rahadega üleval Ungari ajaleht „Új Magyarzag“ ja V.D.A. arendab sealsete sakslaste juures kõik-saksluse propagandat, sütidistades võimused sakslaste rõhumises.

P o o l a s töötab NSDAP Poola ringkond rea osakondadega ja võimud on pidanud viimastel aastatel rahvussotsialiste poolavaenulise propaganda pärast maalt välja saatma. Varjatult töötavad Poolas rahvussotsialistlike eesmärkidel 55 saksa võimlemise ja spordiühingut, „Saksa ühendus Lääne-Poolas“, „Saksa Ida Liit“, noorsoo- ja teised organisatsioonid. Tegutseb Poolas ka SA.

R o o t s i s kuulub saksa Kruppi-kontsernile Boforsi relvatööstus. See allutati 1935. aastal riiklikule kontrollile, mille tagajärjel Kruppi aktsiad läksid rootsi kätte. Ka rootsi rauatööstus on osalt saksa kapitali poolt kontrollitav.

Rootsi ulatub ka NSDAP võrk, mida juhib erakonna usaldusmees. Tasalülitatud on kohalikud saksa organisatsioonid. Eriti näitavad aktiivsust saksa spordiklubi ja „Teraskiivri“ Stockholmi organisatsioon. Rootsis tegutseb 7 fashistlikku liitu, kellede mõju omavaheliste tülide tõttu pole suur. Neist on täiesti rahvussotsialistlik Furugardi poolt asutatud SNSP (rootsi rahvussotsialistlik erakond). Nii Rootsis kui Norras kasutatakse propagandavõttena „põhja mõtte“ levitamist, millega tahetakse esile tõsta põhja rassi.

T a a n i s on kolm rahvussotsialistlikku erakonda, sellest kaks taani ja üks saksa erakond. Taanlaste juures on propagandas pearõhku pandud antisemitismi levitamisele, ja rõhutatakse taani-saksa saatusühendust, mis pidavat ulatuma kuni Rosenbergi poolt väljendatud „Ühissaatuseni ümber Balti mere“. Sakslaste juures tehakse aga kihutustööd Põhja-Shlesvigi ühendamiseks kolmanda riigiga. Põhja-Shlesvigiis töötab väga aktiivselt ka V.D.A., kes seal üle 50 koolis „kasvatatakse“ üle 2000 õpilase ja hoolitseb selle eest, et Põhja-Shlesvig asustatakse rahvussotsialistidega. Selleks ostavad saksa

aktsiaseltsid maad üles. Eelmiste organisatsioonide tegevust toetavad kohalikud „Saksa ametnikkude välismaarühmad“.

Balti riike käsitlevas osas märgitakse kõnealuses raamatus saksa mõjusid Soome kaitseväge juhtkonnas ja endise Lapua-liikumise ja selle järelorganisatsiooni juures, kuna Eesti ja Läti osas kirjeldatakse siinsete saksa organisatsioonide tegevust, mis on tasalülitatud saksa rahvussotsialistliku liikumisega. Märgitakse endise „Balti vendade“ organisatsiooni tegevust, von zur Mühleni tegevust baltlaste tasalülitamisel ja teisi nähteid, kus rahvussotsialismi või nende agentide mõju on avaldunud (Lätis suletud „Pehrkonkrusti“ ja Eestis suletud E.V.L. juures). Pikemalt puudutatakse raamatus sakslaste tegevust Klaipeda maal ja sellega seotud protsessi.

Edasi peatutakse „Pruunis võrgus“ hitlerluse teenistusse rakendunud vene pagulaste tegevusel, antakse ülevaade rahvussotsialistlikust propagandast ülemeremaadel ja tuuakse siis rahvussotsialistide 590 kihundaja ja agendi nimed, kes töötavad välismaal.

Tähendatud nimestikus on Eesti osas toodud järgmised nimed, (sulgudes nimede arvatavad õiged kujud): Deubner, Engelhardt, Hess, parun Himmelstern, firma Luther ja Rottermann, von Maltzahn, parun Meidel (Maydel), von zur Mühlen, dr. Ogler (Haller), pangamaja Schedl (Scheel), parun Stackelberg, Strauss, Tormann (Thurmann).

Raamatu lõpus antakse üksikasjaline kirjeldus saksa pagulasest ajakirjaniku Jacobi tuntud küüditamisloost, esile tõstes selles Gestapo agendi Dr. H. Wesemanni provokaatorlikku tegevust,

Sellega on antud lühike ülevaade „Pruuni võrgu“ sisust, millega lähem tutvumine selle teatud tendentslikkusele vaatamata ei ole liigne neile, kes jälgivad rahvussotsialistliku organisatsiooni eesmärke ja tegevust.

H. Rünka.

K. LIIDEMAN — KAS TUNNED MAAD.

K. Liideman. Kas tunnend maad.

Sõelumatut mõttekillustikku Eesti ehitajale. K/Ü. „Agronoomi“ kirjastus, Tallinas 1935. 208 lhk. Hind Kr. 2.50. Sis: Tähiseid kindlamatele radadele. — Kuhu me läheme? — Eesti rahvuslikust ideoloogiast. — Maa ja maailmavaade. — Maa ja kultuur. — Põhijooni agraarprogrammi alustest. — Maa ja Eesti rahvastiku probleemid. — Maaseaduse aastapäeval. — Eesti talu kindlustamine — kodukaitse töö. — Noored C. R. Jakobsoni jälgedes. — Maa õnnistus ja maa sundus. —

K. Liideman-Liidak on kogunud oma siin- seal ajalehtede ja ajakirjade veergudel avaldatud artiklid ning avalikud ettekanded ja avaldanud eriraamatuna. — Sellest ka teatud ebauhtlus selle raamatu üksikute kirjutiste sisulises ja vormilises ülesehituses.

Alljärgnevad äärmärkmed raamatu si-

sulise külje puhul esitan artiklite järjestuses.

Artiklis „Tähiseid kindlamatele radadele“ märgib autor (lk. 9 ja 10) ja seda teatud õigusega, et meil on omariikluse aastal liiga palju laenatud. Laenud on aga tehtud peamiselt Saksamaalt, „siis Prantsus- ja Inglismaalt, s. o. suurrahvastelt, mis pealegi omavahel nii põhjalikult hingelaadilt ja olustikult erinevad“. „Kui vähe aga tuntakse meil, eriti kultuuri- ja hariduspoliitika osas Skandinaavia maid võt, ütleme, Tšehhoslovakkia, mis meile kahtlemata pakuks võrratult rohkem õpetlikku kui Saksamaa“.

„Tõesti, meie erinevused teistest, liiti veel Lääne-Euroopa suurrahvastest tohiksid olla sedavõrd suured — rahvastiku arv ja rassiline koostis, rahva psüüh, sotsiaalne struktuur, ajalugu ja geograafiline asend — et tasub mõelda enda omapärale“. „Mitte omapära omapära pärast, vaid omapära elulisuse, meie tuleviku pä-

rast. Seda kõigis—valitsemises, ühiskonna korraldamises, hariduses ja kultuuris.“

Neile mõtetele tuleb üldjoontes alla kirjutada. Ja võib alla kirjutada teatud piirides ka autori arvamisele, et kultuuri- ja hariduspoliitikas oleks nii mõneski suhtes osutunud kasulikumaks Skandinaavia maadelt laenamine eelnimetatud suurriikide asemel. Aga jääb väga ja väga küsitavaks, kas laenud slaavivere- liselt Tšehhoslovakkialt oleksid osutunud meile rakenduskõlblikumaks kui laenud Lääne-Euroopa suurriikidelt. Eks ole meie ühistegelise liikumise kahestamise alal — valmistajate ja tarvitajate ühisteg- gevuseks, — samuti ka ühistegelise lii- kumise politiseerimise alal võetud ees- koju ka Tšehhoslovakkialt, kuid seniste kogemuste järele pole see olnud erilisel õnnistusrikas meie ühistegelisele liiku- misele. — Küll on aga süvendanud see vastuolude ja omavahelise ebeterve võist- luse teravust.

Teatud reservatsioonidega tuleb võtta ka autori väidet meie erinevus suhtes teistest rahvustest oma rassiliselt koos- tiselt ja rahva hingelaadilt, sotsiaalselt struktuurilt, ajaloolt ja geograafiliselt asendilt.

Mis puutub meie erinevusse rassiliselt koostiselt, siis on ometi selgitanud meie oma viimaseaegsed antropoloogilised uurimused, et kuulume segarahvana peami- selt Põhja- ja Ida-balti tõugude hulka. Ent ka sakslased ja inglased koosnevad peamiselt nendest tõugudest. Ja see rah- vuse hingelaadi erinevus. Meie rahvuse omapärasemaks naturijooneks on peetud tema individualismi. Individualismi ühes skeptilise mõtlemisviisiga rõhutab autor ka artiklis „Maa ja maailmavaade“ (lk. 95). Kuid kas ei ole siiski õigus neil, kes kiinnitavad, et individualistlikud natuuri- jooned pole mitte mingi rahvuse psüühi eriomadus, vaid see on omane teatud rah- vakklassidele, kes on sunnitud pidama oma ainelise olemasolu eest rasket võitlust loodusoludega. Meil on palju kõneldud kurikuulsast „eesti jonnist“, kui eestlase omapärasest, individualistlikust natuuri- joonest. Aga ometi tõendavad lähemad vaatlused Põhja-Euroopa maades, et see joon on omane põllupidajate ja kalurite kihtidele kõigis Põhja-Euroopa maades. Seega ei saa ka seda kurikuulsat jonn- i kirjutada vaid „orirahva“ raske mineviku arvele, nagu teeb seda autor ühes järg- mises artiklis („Maa ja maailmavaade“ lk. 90, 91 ja 96).

Nii iseloomustab individualism peami- selt põllupidajate kihti ja rahvusi, kus see kiht ulatuslikumalt esindatud. Eks kurda ka Rootsi agronoomid oma põllu- mehe isendikkuse üle, milline joon ras-

kendavat tunduvalt ühissettevõtete teos- tamist. Samuti tõendavad inimesed, kes Prantsusmaa oludega lähemalt kokku puutunud, et ka prantslane on vähemalt sama isendlik kui eestlane. Nii nagu eesti talumees tahab olla kõikjal vaid oma enda isand ja teotseda omas kodus rippumata peremehe iseseisvusega, nii on sama maailma-suhtumine omane ka prantsuse põllumehele. Et aga vene ja saksa talupoeg on kollektiivse hingelaa- dige, eks seda põhjustanud esimese ko- gukondlik maaomanduse vorm ja teise juures — sajandite pikkune ühiselu suurt- tes küladega ja preisi- junkurlik militarist- lik dressuur.

Ent suuri ühiseid kokkupuute punkte on eesti talupoeglikul naturil teiste nat- sioonide esindajatega ka muudes suge- meis. Kui prantsuse talupoeg ja väike- kodanlane linnas on kuulsad oma majan- dusliku meele ja kokkühõiu poolest, kas ei olnud eesti enneaailmasõjaaegne põllumees ja väikekodanlane linnas sama kokkühoidlikud. Ja nii nagu eestlane ja prantslane tahab elada oma enda elu oma kodus, nii ütleb ka ing- lise vanasõna, et „minu kodu on minu kindlus“. Ja kui inglased on kuulsad oma külmaverelisuse ja endasse sulgenud tagasihoidlikkuse poolest, siis need loo- mujooned on pea samal määral omased ka eestlasele.

Eeltoodust järgneb, et eestlaste ja teiste rahvuste psüühis ja ka tõu verelises koos- tises on palju ühist. Ja kuigi erinevusid on rahvuste ühiskondlikus keskkonnas, ajaloos ja geograafilises asendis, siis pole need erinevused sedavõrd suured, et see õigustaks meid eitavale seisukohale asu- ma Lääne-Euroopa suurrahvastelt laena- mise ja eeskuju võtmise suhtes (eriti mis puutub kultuurilistesse küsimustesse).

Võttes arvesse elulise ja rakendus- kõlbliku omapära tähtsust, tuleb meil siis- ki võtta teatavaks, et rahvusliku oma- pära küsimus on meil seni jäänud selleks paraadimeeleoluliseks väljenduseks, mis kaugemal ja ebamäärasemal vaatllemisel on paistnud küll ahvatlevalt ilusana, kuid mis liginemisel on haihtunud otsekui fatamorgaana kõrves.

Autor juhib tähelepanu maa ja haritlas- konna vahelisele lõhele ja kriipsutab alla, nagu ei suudaks ja tahaks nüüdisaegne haritlaskond küllaldaselt hinnata „maa osatähtsust meie olevikus ja tulevikus“, kuna haritlaskond olevat uhke „oma haridusele, peenele riietusele ning kom- metele ja endiste võraste võinude käest ülevõetud positsioonidele ametikohtadel ja uues kõrgemas kihis“ (lk. 23, 24). Kuid tõeliselt pole see lõhe eesti haritlaskonna ja „maamehe“ vahel nii suur, nagu seda

usub K. Liideman. Meie tänapäeva haritlaskond oma enamikus oskab küllaldaselt hinnata maa osatähtsust meie ühiselus. Ja mis puutub suurustamise ja peene riietuse ning kommetega ühkeldamise, siis selline „mentaliteet“ on küll omane linnaäärte „graadepoistele“ ja üksikule poolharitlastest snobidele, kuid meie haritlaskonna enamikule on säärane suhtumine täiesti võõras. Et selles veenduda, tarvitseb vaid lähemalt jälgida meie haritlaskonna eluavaldusi nii maal kui linnas.

Kui meil on püütud ajada „nugade peale“ maameest haritlasega, siis on tent seda omaaegses poliitilise profiidi lõtkamise meeolelu hüpertroofias, kus „maahääle“ tegemise juhtmotiiv peitus vaid demogoogilises ässitustöös haritlaskonna ja ametnikkonna palgade aadressil. Nüüd on aga ka see aeg juba minevikus.

Haritlaskonna maale ligindamise otsarbel soovitatakse autori poolt (lk. 28, 29) „rakendada õppiy noorus teatud ajaks tegelikku maateenistusse, läbimõeldud tööle asjatundlikul juhtimisel“. Kuid siin tundub küll enam kui kahtlasena, kas see eeskuju võtmine rahvusotsialistlikult edela suurriigilt annab meie oludes kuigi tõhusaid tulemusi tulevase haritlaskonna maale ligindamiseks? Saksa maal on sunduslikke töölaagrite tõeliseks eesmärgiks noorsoo sõjaline väljaõpe ja ilma palgata tööjõu hankimine ühiskondlikele töödele. Ja juba nüüd kostavad üksikud kainemad hääled edelast, et töö tulemuste suhtes pole seal saavutatud nimetamisväärset silmapaistvat, küll on aga silmapaistvaid tulemusi saavutatud noorsoo kõlbelises laostumises. Meile aga need „tulemused“ ei peaks paistma nii järeltegemisvajalisena.

Mis aga meie oludes tuleb võtta arvesse, on asjaolu, et maatöö ja esmajärjekorras põllutöö on oskustöö ja kutseoskuse nõuded põllumajanduslikel tööaladel kasvavad aasta-aastalt. Et põllutööd tulemusrikkalt teha, selleks osutub vajaliseks, et asjaosaline kasvaks kokku selle tööalaga maast madalast peale. Linna päritoluga õppivale noorsoole aga tundub maatöö sedavõrd raske, et teatud ajaks sellesse töö rakendamine kasvatab vaid antipaatiat maatöö ja maaolude vastu, selle asemel, et sisendada tulevasele haritlasele vajalist hingelist kontakti maaga.

Artiklis, „Kuhu meie läheme“ kurdab autor meie rahvustunde nõrkuse üle (lk. 36, 37). Kuid vaevalt on ka selleks kurtmiseks erilist põhjust. Sest kui meie rahvustunne ei puhke spontaanses käre-

rikkuses, siis on see seletatav meie põhjamaise natuuri endasse sulgenud tagasihoidlikkusega. Ent ometi tõendab meie lähem minevik, et silmapilkudel, mis ähvardavad muutuda saatuslikuks meie riiklikule olemasolule, puhkeb ka rahvustunne spontaansse jõuga (landesveeri sõda, 1. detsember ja teatud piirides ka riigi täitva võimu kõvendamine — erakordsete volituste andmisel vabariigi valitsusele kriisi raskustes). Kui meie rahvammassides aga avaldub näiline rahvustunde nõrkus, siis pole selle põhjuseks mitte rahvustunde nõrkus, vaid rahvusteadvuse nõrkus. Rahvustunne aga peitub igas eestlases alateadvusliku emotsioonina. Tavaline eestlane ei pea ennast mitte feistest rahvustest alamaks, nagu seda väidab autor (lk. 37), vaid hoopis selle vastu, peab oma võimeid kõrgemale küündivaks teiste rahvuste omist. Kes Saksa okupatsiooni päevil puutus kokku maa eluavaldustega, sel pole uudiseks, et meie maamehe veende järele ei suuda mekslane kunagi põllutöös võistelda eestlasega. Ja seda väideti mitte niipalju kogemuste kui alateadvuses esile kerkiva rahvustunde kompleksi põhjal. Ja rääkige vanade hallide, „vene kroonut“ teeninud meestega, siis väidetakse teile ilma pikemata, et „kuidas see vene vanika võib nüüd eesti mehe vastu seista.“ Need lapidaarsed näited kõnelevad selget keelt eesti „massiinimese“ alateadvusliku rahvustunde positiivseist avaldusist. Ja mis puutub meie segapaaride laste paigutamisse vähemusrahvuste koolidesse (lk. 37), siis ei kõnele see mitte nii palju haritlaskonna rahvustunde nõrkusest, kui meie keskmise haritlase ja väikekodanlase leigelt utilitaarsest maailmasuhtumisest.

Samas artiklis („Kuhu me läheme“ lk. 42, 43) kurdab autor, et Jannseni-Kreutzwaldi-Jakobsoni ajal, — samuti Villem Reimanni ja Jaan Tõnissoni ajal oli „rahvast liikumapanevaid aateid ja kandvaid ideid“, kuid nüüd need ühendavad ideed puuduvad. Kuid eks tõenda viimse näitena kaasaegsest elust põhiseaduse rahvahääletus, et omariikluse aade suudab siiski rahvahulki liikuma panna ühisteks pingutusteks.

Lialdab autor (lk. 82) ka väitega, et linn tahaks maad valitseda ja pressib selleks peale moodsa varustusega — kapitali ja rotatsioonimasinaga“. Kuid meie lähem ühiskondlik-poliitiline minevik tõendab et mitte linn ei taha maad valitseda, vaid linn tahab et maale ei antaks prioriteeti linna arvel. Ja see viimane tendents ilmnes meie formaal-demokraatlikus süsteemis küllalt reljeefiselt

agraarerakondade võimu vallutamise püües.

Samas artiklis („Maa ja maailmavaade“ lk. 98) kriipsutab autor alla, et „ühiskond, isegi riik mitte, ei ole omaette kõige kõrgemaks väärtuseks“, vaid „inimene jääb ikka ülimalts sibiiks, otstarbeks oma ette“. Ent see individualistlik vaade tundub tänapäeva reaalsuses liigselt ühekiilgsena. Sest eks ole masside viletsus ja häda mitmel maal küllalt selgelt tõendanud, et üksikindiviidi, kitsama kildkonna ja klassi omaette eesmärgiks seadmine rahvuse ja riigi asemel viib selleni, et hulki kasutatakse üksikute poolt viimaste elamispotentsi tõstmiseks ja see viib pikapeale rahvamassid majandusliku ja moraalse laostumiseni.

Pidades seda silmas tuleb väita, et palju lähemal elulisele ühiskondlikule tõeale seisavad need tänapäeva totaalse riigi teoreetikud, kes väidavad, et isik on kaduv, rahvus aga on igavene — järelikult mitte üksikindiviid, vaid rahvus ja riik peavad olema omaette eesmärgiks. Siit tuleb ka meil teha oludekohane järeldus. — Mitte üksikindiviidi, kildkonna ja klassi piiramatu arenguvabadus üldedemokraatlike loosungite lehvimisel, vaid rahvuse kui omaette organismi eluhuvid ja masside distsiplineeritud ühistahe peavad olema tänapäeva maailmavaate ja ühiskondlik-poliitilise teotsemise aluseks.

Milles aga autor ilmselt liialdab, on C. R. Jakobsoni isiku jumaldamine ja kõigekülge geeniuse pjedestaalile tõstmine (lk. 81, 101, 175, 176, 178). Ometi tõendavad viimaseaegsed uurimused (vaata H. Kruus — „Eesti rahvusliku ärkamise algupäevilt“ ja sama autori artikkel Jakobsoni 50. surmapäevaks („Eesti Kirjandus“ nr. 4. 1932), et Jakobsoni tähtsus ei seisnud mitte nii palju uute rahvuspoliitiliste sihtide rajamises, kui olemasolevate mõtete sidumises eluliseks tervikuks. H. Kruus väidab selle kohta

sõnasõnalt („Eesti rahvusliku ärkamise algupäevilt“ (lk. 85 ja 86): „Seega osutuvad Adam Peterson ja tema lähemad kaaslased eestluse sotsiaalpoliitilise programmi sõnastajana C. R. Jakobsoni otseseiks eelkäijaks, kes andsid olulisema osa kogu järgneva eesti rahvusliku liikumise poliitilise ideoloogia selgroost.“

Kuid esitatud teisitimõtlejate puhul tuleb alla kriipsutada, et K. Liideman on sõnastanud oma artiklis rea värseid ja tabavaid tähelepanekuid meie ühekiilgsusse kalduvate eluavalduste puhul. Neist väärivad väljatõstmist autori märkmed põllumajanduse töö ja tasuvuse mõistete paikapidavuse suhtes meie oludes. Täiesti õieti väidab autor (lk. 18 ja 19), et kapitali tasuvuse karmid seadused saavad meie oludes arvesse tulla peamiselt laenukapitali kasutamisel, kuna meil nii kapitali kui töötasuvus ei tungi väga arusaadavaid põhjusil põllumehe teadusse, sest põllumehe tööd ja kapitali maasse mahutatud kapitali pole võimalik rakendada massiliselt mujale. Seni on aga meie põllumajanduse kapitali- ja töötasuvuse andmetega opereerijad kaldunud sel alal ilmsesse liialdusse.

Artiklis agraarprogrammi aluste kohta märgib autor tähtsamate faktoritena, mis peavad tulema arvesse programmi koostamisel — 1) looduslike faktoreid, mis kirjutavad ette üksikute tootmisharude arendamisvõimalused, 2) turunduslikud faktorid, mis otsustavad ühe või teise tootmisala ulatuse ja 3) rahva psüühilised ja sotsiaalsed faktorid, mis tulevad võtta arvesse programmi teostamisviiside ja võtete määramisel. „Sest kõik teostatakse põllumehe isiku kaudu“ (lk. 137). „Põllumehe isiku arengu tähtsus on nimelt ülemineku ja murdeaegadel erilisel kaaluv.“ Kahjuks on aga seda paikapidavat tõe seniste agraarpoliitiliste sammude juures vähe arvestatud.

J. Viidang.

Ilmub 10 korda aastas. Tellmishind: aastas Kr. 3.—, poolaastas Kr. 1,70.

Tegev ja vastutav toimetaja *Ed. Salurand.*

Toimetuse liikmed: *A. Joasalu, Edg. Kant, M. Meiusi, H. Moora ja K. Sürgava.*

Väljaandja: *Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi.*

Trükitud „Edu“ trükikojas Tallinnas, Vene tän. 16. 1936.

ERK'ide häälekandja, ajakiri

„ERK“

on ainuke rahvuskultuuriline ajakiri Eestis.

„ERK“ ilmub 1936. a. Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi väljaandel 10 numbrit. Tellimishind Kr. 3.— aastas.

„ERK“ on oma kaastiõlisteks koondanud üle 50 tuntud kultuuri-, majanduse- ja avaliku elu tegelase.

„ERK“ käsitab kultuuri-, majanduse- ja ühiskondliku elu küsimusi rahvuslikult seisukohalt — iseseisvalt ja päevakohaselt.

„ERK'i“ toimetuse ja talituse aadress:

Tallinn, Estonia pst. 15—3.

Posti jooksev arve nr. 131.

Tellimisi võetakse vastu kõikides postiasutistes.

Elegantseid rõivaid
on võimalik valmistada
ainult hääst riidest

A/S „KREENBALT“

TALLINN

BALTI PUUVILLA KETRAMISE
JÄ KUDUMISEVÄBRIKU A/S

KREENHOLMI PUUVILLASAA-
DUSTE MANUFAKTUURI O/Ü

SINDI TEKSTILVÄBRIKUTE ÜH.

EESTI NIIDIVÄBRIKU O/Ü

TOODETE SUURMÜÜGI KESKKOHT

VÄIKEMÜÜK KÕIGIS PARE-
MAIS RIIDE- JA SEGAKAUP-
LUSTES LINNAS JA MAAL.

*
PARIMAI
ÜHADEKINKE *

KLEIDIRIIDEID
COTTON-SUKKI
TRIKOOPESU
PITSE ja PAELU
VALMISTAB

AKTSIASELTS
O. KILGAS

* V A B R I K
TALLINNAS

Põllumajandusliku Keskühisuse

„ESTONIA“

Tallinna Keskmeeirei

TALLINNAS, JAKOBSONI 14, TEL. 305-18

Soovitab: Kõrgeväärtuslikku piima ja piimasaadusi, eriti
vahu-, kohvi- ja hapukoort.